

– Hakemli Makale –

TÜRKÇE TALÂK TABİRLERİ VE FIKHÎ SONUÇLARI

Pehlul DÜZENLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

erist67@yahoo.com

ÖZ

İslâm aile hukukunda, evliliği sonlandırma kavramlarının başında “*talâk*” gelmektedir. Esasen Arapça bir kelime olan “*talâk*”ın Türkçe’de bilinen karşılığı “*boşamak*”tır. Sarîh ve kinâî şeklinde iki gruba ayrılan boşama tabirleri konusunda gerek Arapça’da ve gerekse Türkçe’de dil ve kültür farklılıklarına dayanan birçok kavram daha bulunmaktadır. Arapça fıkıh kaynaklarında yer alan boşama tabirlerinin Türkçe karşılıkları, tercüme eserlerde kısmen açıklanırken, toplumda tartışma konusu olan bazı kavramlar risâle çapında ele alınarak değerlendirilmiş, kimi Türkçe fıkıh kitaplarında Türkçe boşama tabirleri ve fikhî sonuçları ise özel bir başlık altında ele alınarak incelenmiştir. Bu meyanda Molla Hüsrev’in (ö. 885/1480) *Düererü’l-hükkâm Şerhu Gureri’l-ahkâm*’ı ile İbrahim el-Halebî’nin (ö. 956/1549) *Mülteka’l-ebhur*’unda 144 Arapça tabir tercüme edilirken –ki bir çok tabir öz Türkçe’ye tercüme edilmeden aynen tekrarlanmıştır–, Mehmet Zihni Efendi’nin (ö. 1913) *Nimet-i İslâm*’ında 104, Ömer Nasuhi Bilmen’in (ö. 1971) *Hukûk-i İslâmiye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*’nda 116 tabire yer verilmiştir. Bu çalışmada son iki eserin yanında, Şeyhülislâm İbn Kemal’dan (ö.940/1534), Medenî Mehmet Nuri Efendi’ye (ö. 1927) kadar ki dönem arasında muhtelif şeyhülislâm, müftü ve fetvâ emîninin fetvalarını ihtivâ eden 16 adet Türkçe fetvâ mecmûaları taranarak 280 adet tabir tespit edilmiş, Osmanlı müftülerinin bu tabirlerle ilgili fikhî yorumları nakledilmiş, ihtilaflara sebep olan yorumların bir değerlendirilmesi ile konu sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Talâk, boşama, fıkıh, Osmanlı, aile hukuku

THE TURKISH TERMS OF TALAQ AND THEIR JURISPRUDENTIAL EFFECTS

In Islamic family law *talaq* is one of the key terms for ending the marriage contract. In fact, *talaq* is an Arabic term the equivalent of which in Turkish is known as *boşanmak*, that is “divorce”. With regards to the terms of divorce which are classified as *Sarih* and *Qinai* in Islamic Jurisprudence there are several other concepts both in Arabic and Turkish which originated from language and cultural differences. The Turkish equivalent of the Arabic *fiqh* sources, while partially being explained in translations, at times certain disputed terms in public are discussed in fragmental treatises and the terms of divorce that exist in Turkish *fiqh* books are categorically investigated under exclusive chapters including conclusions. In that respect, 144 Arabic works are translated within the *Durar* of Molla Hüsrev (d.885/1430) and İbrahim al-Halabi’s

(d.956/1549) *Multaqa*. In these translations, numerous original terms are transmitted without being translated into Turkish literally. 104 terms are listed in Mehmet Zihni Efendi's (d. 1913) *Nimet-i İslam* while 116 terms are given in Ömer Nasuhi Bilmen's (d. 1971) *Hukûk-i İslamiye Kamusu*. In the present study, in addition to these two works, 16 Turkish *fetvâ mecmûas* consisting of the fatwas of various *şeyhülislams*, muftis and *fetva-eminis*, between the period of Şeyhülislâm İbn Kemal (d.940 / 1534) and Medenî Mehmet Nuri Efendi (d. 1927) have been analyzed and 280 terms are identified, the judicial notes of Ottoman muftis on these terms have been reported. Finally, the topic is concluded with an evaluation regarding the interpretations that caused disagreements.

Keywords: Talaq, Divorce, Fiqh, Ottoman, Faily Law

GİRİŞ

İslâm'ın temel iki kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin dili Arapça'dır. Dinin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in ilk yorum ve uygulaması Rasûl-i Ekrem'in eliyle olmuş; o Kur'an-ı Kerim'i yaşadığı toplumun kültür, gelenek ve ihtiyaçlarını da dikkate alarak yorumlayarak uygulamıştır. Rasulullah'ın (sav) vefatından sonra fakihler gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse hadisleri Arapça üzerinden okuyup, anlamış, içinde buldukları toplumun kültür, anlayış ve ihtiyaçlarına göre yorumlayarak, gündelik hayatlarını ilâhî vahye uygun hâle getirmeye çalışmışlardır. Eserlerinde de açıkça görüldüğü üzere fakihler, kendilerine kadar ki dönemin fikhî birikimini aktardıktan sonra, ortaya çıkan yeni problemleri ele almış, bunların naslarda yer alan ifade, tabir ve deyimler açısından neye tekabül ettiği üzerinde fikir yürütmüşlerdir.

Aile hukukunun temel problemlerinden olan talâk konusu, büyük bölümü ile boşama yetkisi elinde bulunan kişinin söyleyeceği sözlere bağlı bir konudur. Bu sözlerin, o kişinin yaşadığı toplumda ne mana ifade ettiği, bu tür sözlerin fikhî sonucunu belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur.

Gerek Orta Asya ve gerekse Anadolu'da Türklerin bağlı oldukları fıkıh ekolü genelde Hanefî mezhebi olmuştur. Bu mezhep Irak'ta kurulmuş, Orta Asya'da kemâle ermiş, Anadolu'da ise tercih ve tahriçlerle gelişim ve tekâmülünü sürdürmüştür. Hanefî fıkıh külliyyatının kahir ekseriyeti Orta Asya Türklerinin elinde oluşmuş olmasına rağmen, genel dili Arapça olmuş, bu arada aile hukukunun talâk konusu da Arapça olarak anlatılmıştır. Boşama tabirleri Arapça olarak ifade edilmiş ve bu Arapça hâliyle fikhî açıdan ne ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Arapça'nın yanında yer yer Farsça'ya da yer verilmiş olmasına rağmen, Türkçe tabirlere yer verildiğine pek rastlanmamıştır. İçinde yaşadığımız Türk toplumunda ise problemler Türkçe tabirler etrafında şekillenmekte, Arapça'da kullanılan tabirlerin büyük bölümü tam olarak Türkçe'ye aktarılamadığından ya da Türkçe'de tam

karşılığı bulunamadığından Türkçe ifadelerin fikhî sonuçlarının tespitinde problemler yaşanmış, yaşanmaya da devam etmektedir.

Dinî kültürümüzü kendisinden devraldığımız Osmanlı Devleti'nde, gündelik hayatta Hanefî mezhebi esas alınmış, mezhep kaynakları üzerinde tashih, tahriç ve tercih çalışmaları yapılmış, metin, şerh, hâşiye ve mecmûa (fıkıh derlemeleri ve fetvâ koleksiyonları) türü eserler telif edilmiştir. Molla Hüsrev'in *Dürrü'l-hükkâm Şerhu Gururî'l-ahkâm*'ı¹, İbrahim el-Halebî'nin *Mülteka'l-Ebhur*'u,² et-Temurtâşî'nin (ö. 1006/1598) *Tenvîru'l-ebâr ve câmiu'l-bihâr* adlı eseri ile en son yazılan ve "*metn-i metîn*" olarak nitelendirilen *Mecelletü'l-Ahkâm el-Adliyye* bunların başında gelmektedir. Osmanlılar, bu ve benzeri eserler ile Hanefî fıkıh külliyyatını ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda süzgeçten geçirerek güncelleştirmiş, bununla da kalmayarak Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Mukaddimetün fi's-salât*'ı, Molla Hüsrev'in *Dürrer*'i ve Halebî'nin *Mülteka'sı* gibi kimi metinleri de Türkçe'ye aktarmışlardır.³

Bu çalışmada, Mehmet Zihni Efendi'nin *Nimet-i İslâm*'ı ile Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukûk-i İslâmiye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* ve fetvâ mecmûalarından⁴ hareketle, Osmanlı toplumunun kullandığı boşama

¹ İstanbul, 1308.

² Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309.

³ Bkz.: Memduhoğlu, Adnan; "İlmihâl Edebiyatının Tarih Serencâmı", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 20, sayı 66 (Bahar 2016), s. 21-49.

⁴ Çalışmada incelenen fetvâ mecmûaları şunlardır: İbn Kemal, (ö. 940/1534) *Fetâvâ-yı Kemalpaşazâde*, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Naci, 044; İnanır, Ahmet, *Şeyhülislâm İbn Kemal'in Fetvâları Işığında Kanuni Devrinde Osmanlı'da Hukûkî Hayat*, İstanbul: OSAV, 2011; Aydın, Ahmet, *Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin (ö. 954/1547), Fikhî Görüşleri ve Fetvâları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006; *Fetâvâ-yı Ebussuûd*, Velî b. Yusuf, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 178; Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 216, 241; Atıf Efendi, 1120; Düздаğ, Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16 Asır Türk Hayatı*, (ö. 982/1574) Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972; Hocazâde Esad Efendi, (1034/1625) *el-Fetâvâ'l-Es'adiyye*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 157/1, vr. 35b; Pîr Mehmet Efendi (ö. 1020/1611), *Fetâvâ-yı Üskübî*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 238; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1094; el-Bursevî, Mehmet b. Abdülhalim, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi Zekeriyazâde*, ö. 1053/1643), Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1087; el-Kefevî, Salih b. Ahmed, *Fetâvâ-yı Ali Efendi (ö. 1103/1692)*, baskı yeri ve tarihi yok; Atâullah Mehmet Efendi, *Mecmûa-i Atâiyye*, (Minkarizâde Yahya Efendi, ö. 1088/1677), İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 88; es-Sâkizî, Sadık Muhammed b. Ali (ö. 1099/1688), *Surratü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi,

tabirleri derlenecek ve Osmanlı fakihlerinin yorumları doğrultusunda tasnif edilecektir. Böylece Osmanlı kültür mirasının devamı olan günümüz Türkiye toplumunun boşama konularındaki problemlerinin çözümüne bir katkı sunulmaya çalışılacaktır.

I-TALÂK'N MAHİYETİ, ŞEKİLLERİ VE HÜKÜMLERİ

İslâm fıkıh kaynakları evlilikte boşanma konusunu “*talâk*” kelimesi ile anlatmışlardır ki bu da temelde Kur’an-ı Kerim⁵ ve hadis kaynaklarındaki⁶ ifadelerle dayanmaktadır. Arapça olan “*Talâk*” sözlükte “*İnsanın güler yüzü, havanın ne sıcak, ne soğuk, ılık olması*”⁷ gibi manalara gelirken, deyim olarak “*Deveyi, esiri ve hanımı saliverme*” manalarında da kullanılmıştır.⁸ Aile hukuku açısından Türkçe’deki karşılığı “*Boşamak, boşatmak*”⁹ olarak açıklanmıştır. Osmanlı hukuk kaynaklarında ise “*Manevi bir bağ olan nikah mülkiyetinin giderilmesi*”¹⁰ şeklinde tanımlanmıştır.

Talâk, açık ve doğrudan (sarîh), kapalı ve dolaylı (kinâye) olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiştir.¹¹ Sarîh talâk, “*Yalnızca talâk manasında kullanılıp, kullananın niyetine muhtaç olmayan*”¹² veya “*Maksadı açık olup,*

314; *Fetâvâ-yı Feyziyye maa'n-nukûl* (ö. 1115/1703), Dâru't-tibâati'l-Âmire, İstanbul, 1266; *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, Menteşzâde Abdurrahim Efendi (ö. 1128/1716), Daru't-tibâ'ati'l-Âmire, İstanbul, 1243; Edirnevî, Ahmed Efendi (1730'da İzmir kadısı), *Ecvibe-i Kânia*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 176; el-Aynî, Mehmet Fikhî, *Behcetü'l-fetâvâ* (Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi fetvâları, ö. 1156/1743), Dâru't-tibâ'ati'l-Âmire, İstanbul, 1266; el-Gedûsî Hafız Mehmed b. Ahmed b. Şeyh Mustafa (ö. 1253/1837), *Netîcetü'l-fetâvâ* (1143/1730'dan 1226/1811 tarihine kadar olan yirmi civarında şeyhülislâmın fetvâlarını içermektedir), İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 337; Benderî, Kasım, *el-Vâkiatü'l-kebîre el-Girîdiyye*, (1197/1783 tarihinde temize çekilmiş), İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 162; Yakovalı Hacı Ali el-Murtaza b. Zübeyr, *ilaveli Mecmua-i cedide (1745-1918 yılları arasında yer alam 27 şeyhülislâmın fetvâlarını içermektedir)*, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsi Matbaası, 1326-1329; Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi (ö. 1921), *el-Ferâidü'l-behiyye fi'l-fetâvâ'l-hayriyye*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 315; Cerîde-i İlmiyye (1916-1922 yılları arasındaki yedi şeyhülislâmın fetvâsını içermektedir), İstanbul, 3 Receb 1332 – 1 Safer 1341 / 28 Mayıs 1914 – 23 Eylül 1922.

⁵ el-Bakara, 2/227; et-Talâk 65/1.

⁶ *Buhari*, Talâk, 1, 2, 3; *Müslim*, Talâk, 4.

⁷ Asım Efendi, *Kamus*, Baskı yeri yok, 1305, III, 935.

⁸ el-Haddâdî, Ebubekir b. Ali b. Muhammed, *el-Cevheretü'n-neyyire alâ Muhtasar el-Kudûrî*, Meketebü'l-Hâkâniyye, Miltân (?), Pakistan, ts., II, 99.

⁹ Asım Efendi, *Kamus*, III, 935.

¹⁰ *Atâiyye*, vr. 35a.

¹¹ Kudûrî, *Muhtasar*, (Kamil Muhammed Muhammed Uvayda), Beyrut, 1997, s. 155.

¹² Meydânî, Abdülğani el-Guneymî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, (thk: Beşşâr Bekr Arâbî), Dımaşk, ts., s. 442.

*duyulduğunda hemen anlaşılabilen hakîki ya da mecâzî söz*¹³ olarak açıklanırken, Ankaravî, daha açık bir ifade ile şöyle tanımlamıştır: “*Gerek hakikat gerek mecaz, mücerred semâ’la sâmi’in fehmine sebki eyleye.*”¹⁴ Kinâî ise “*Hem talâk hem başka manalarda kullanılıp, kullananın niyeti ve o anki durumuna (delâletü’l-hâl) göre hüküm ifade eden*”¹⁵ şeklinde tanımlanmıştır. el-İsbîcâbî (ö. 591/1195) sarîh ile kinâyeyi belirleyen temel unsurun “*örf*” olduğuna dikkat çekmiş,¹⁶ İbnü’l-Hümâm (ö. 861/1457) ise bu konuda geçerli olanın toplum nezdinde yaygın kullanım (örf-i âmm) olup, dinî kaynaklarda yaygınlaşan kullanım (şer’î örf) olmadığını işaret etmiştir.¹⁷

Fıkıh kaynaklarındaki yaygın ifadeye göre hangi niyet ile söylenmiş olursa olsun sarîh lafız ağızdan çıktığı an boşama ifade eder. Ancak el-Haddâdî (ö. 800/1398) bu durumun yalnızca yargı ile ilgili olduğunu, kişi ile Allah arasında (diyâneten) bundan farklı olarak kişinin niyetine bakılacağını, boşamaya niyet edilmemesi hâlinde talâkın meydana gelmeyeceğini belirtmiştir.¹⁸ İbnü’l-Hümâm daha açık bir ifade ile “*Şer’î naslardan anlaşılana şudur ki, boşama niyeti olmaksızın söylenmiş olan sarîh boşama tabirleri, - sonuçları kişi ile Allah arasında olmak üzere (diyâneten)- boşama ifade etmez.*” dedikten sonra, “*Alaya alma ya da eğlenme amacıyla söylenmesi bundan farklıdır, çünkü kişi bu durumda dinî bir konuyu ciddiye almamaktadır, bundan dolayı da cezayı hak etmektedir.*” diyerek, hadis-i şeriflerde ifade edilen bir hususa,¹⁹ daha farklı bir bakış açısı ile işaret etmiştir.²⁰ İbn Nüceym (ö. 970/1563) “*Sonuç olarak, fakihlerin ‘sarîh niyete muhtaç değildir’ sözü ancak yargıda geçerlidir. Allah ile kişi arasında (diyâneten) ise niyete bakılır*”²¹ demiş; Zihni Efendi de, Molla Hüsrev ve

¹³ Mevkûfâtî Mehmet Efendi, *Şerhu’l-Mevkûfâtî*, Baskı yeri yok, 1302, s. 245.

¹⁴ Süleyman b. Velî, *Dürer ve Gurer Tercümesi*, İstanbul, 1292, I, s. 243.

¹⁵ Meydânî, *el-Lübâb*, s. 443.

¹⁶ Ali b. Muhammed, *Zâdü’l-fukahâ Şerhu Muhtasari’l-Kudûrî*, (thk: İd b. Muhammed b. Hamded-Devserî), Basılmamış Doktora Tezi, Câmîatü Ümmi’l-kurâ, Külliyyetü’ş-şerîa ve’dirâsâtü’l-İslâmiye, 2014.

¹⁷ Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethü’l-Kadir li’l-Âcizi’l-Fakîr*, (nşr: Abdürrazzâk Gâlib el-Mehdî), Beyrut, 2003, IV, 3.

¹⁸ *el-Cevheretü’n-neyyire*, II, 102.

¹⁹ Ebu Hureyre’den (ra) rivâyet edildiğine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “*Üç şey vardır ki, ciddisi de ciddî, şakası da ciddîdir: Nikâh, boşama ve kişinin ric’i talakla boşadığı hanımına geri dönmesi.*” (Ebu Davud, Talak 9)

²⁰ *Fethü’l-Kadir*, IV, s. 5.

²¹ *el-Bahru’r-râik*, III, 278.

Fetâvâ-yı Hindiyye'ye atıfla şu açıklamayı yapmıştır: “Bir kişi sarîh tabirleri, muhtemel manalarından birisine niyet ederek söylemiş olsa, niyeti kazâen geçersiz olsa bile, diyâneten geçerli kabul edilir. Örneğin bir kişi ‘enti tâlik (sen boşsun)’ sözünü söyledikten sonra, ‘ben bununla âzâdsın demek istemişim’ derse, mahkemeye gittiğinden niyeti dikkate alınmaz ise de, müftüye gittiğinde müftü kişinin niyetini dikkate alarak fetvâ verir ki buna göre hanımı boş olmuş olmaz.”²²

Kinâî talâk tabirleri ya niyet ya da kişinin o an ki durumuna (delâlet-i hâl) bağlı olarak boşama ifade eder.²³ Talâkta kinâî lafızlar üç kısma ayrılmaktadır: Bunlar; talâka ihtimali olmakla birlikte, zevce tarafından vuku bulan talâk talebinin reddine de ihtimali olan, hem talâk hem azarlama ve hakarete ihtimali olan ile bunlardan her hangi birine ihtimali olmayan lafızlar. Bu üç hâl, rıza, öfke ve talâk müzâkeresi olmak üzere üç hâlden birinde yapılır. Rıza hâlinde kinayî lafızların üç türü de niyete bağlı olarak talâk ifade eder. Öfke hâlinde birinci ve ikinci tür niyete bağlı, üçüncü tür niyete bağlı olmaksızın talak ifade eder. Talâk müzâkeresi esnasında söylenen kinâyî lâfızların birinci türde yer alanlar niyete bağlı, iki ve üçüncü türde yer alanlar niyete bağlı olmaksızın talâk ifade ederler.²⁴

Talâk, sonucu itibariyle ric’î ve bâin olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ric’î talâk,

sahih bir nikahtan sonra meydana gelen cinsel birliktelikten sonra, herhangi bir maddi bedel karşılığı, bâin talâkı gerektirecek bir niteleme veya benzetme olmaksızın, sarâhaten veya işareten üç talâk ifade edilmeyen, tek bir sarîh söz, sarîh hükmündeki kinâî bir tabir veya iki talak ile boşama²⁵ olarak tarif edilmiştir. Sahih bir nikahtan sonra, cinsel birliktelikten önce sarîh veya kinâî tabirlerden biri ile yapılan, cinsel birliktelikten sonra bâin talâkı gerektiren lafızlardan biri ile veya bir bedel karşılığı yapılan boşamaların yanında bâin talak ifade eden niteleme veya benzetme ile yapılan talâklar da bâin talâk olarak tanımlanmıştır.²⁶

²² *Nimet-i İslâm*, Matbaa-i Âmire, 1316, II, 142.

²³ Süleyman b. Velî, *a.g.e.*, I, 250.

²⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985, II, 184-185.

²⁵ *Hukuki İslâmiye*, II, 221.

²⁶ *Hukuki İslâmiye*, II, 229.

Talâkta ehliyet âkıl, bâliğ ve müteyakkız olmaya bağlıdır. Dolayısıyla akıl dengesi yerinde olan hasta, muhtî,²⁷ hâzil,²⁸ hukuki tedbir konulmamış olan sefih ve mükrehin talâkı geçerli olduğu gibi, özgür iradesi ile haram bir şey yiyip ya da içerek sarhoş olan kişinin yapacağı boşama da geçerlidir.²⁹

Talâk lafızları dil ile söylendiğinde hüküm ifade eder, niyet ve yalnızca işaret ile talâk vaki olmaz. Nitekim Şeyhülislâm Seyyid Fezzullah Efendi'ye göre bir kadın kocasına “*Beni boş*” dese, kocası da hiçbir şey söylemeden parmaklarıyla üç işareti yapsa, talâk vaki olmaz. Mürettip bu fetvâyı Hâniye'den naklen, dil ile söylenmemiş bir düşüncenin hüküm ifade etmeyeceği görüşüne dayandırmıştır.³⁰

II-TALÂK LAFIZLARI: DİL VE TELAFFUZ PROBLEMLERİ

Önceden de ifade edildiği üzere İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadisler Arapça olduğu, fıkıh külliyyâtı da genel olarak Arapça olarak telif edildiği için müslüman toplum dinini bu kaynaklardan öğrenmiş dolayısıyla da gündelik hayatta kullanılan dinî tabir ve kelimeler de bunlardan etkilenmiştir. Bu durum, farklı dil ve lehçe ile konuşulan bölgelerde, dinî-kültürel kelimelerin telaffuzunda kimi problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Telaffuz ve tercüme olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilecek olan bu problemlere fıkıh külliyyatında temas edilmiş, fikhî-hukuki sonuçları üzerinde, kısa da olsa durulmuştur. Bu meyanda boşamada temel kelime olan Arapça “*talâk*” kelimesinin “*talek*”, “*talağ*” veya “*telağ*” şeklindeki telaffuz bozukluğunun kelimenin ifade ettiği fikhî hükmü etkilemeyeceği³¹ ifade edilmiştir.

Talâk'ın tarifinde “*özel bir kelime ile*” şeklinde bir kaydın bulunup bulunmaması tartışma konusu olurken,³² Arapça “*t-l-k*” harflerinden oluşan

²⁷ Muhtî: Başka bir söz söylemek isterken, lisanından bir hata eseri olarak talâk sâdır olan kişi demektir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 194)

²⁸ Hâzil: Sözü'nün ne hakiki ne mecazi manasını kast etmeksizin, latife yapmak isteyen kişi, şakacı. (*Hukuki İslâmiye*, II, 194)

²⁹ *Hukuki İslâmiye*, II, 194-196.

³⁰ *Feyziyye*, s. 78; ayrıca bkz: *Netîce*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 25b, 29b, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 337, vr. 41b.

³¹ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 186.

³² Hanefî fıkıh metinleri “Talâk'ın tanımını yaparken farklı eğilimler göstermişlerdir: (Kudûrî, “*Evlilik bağının çözülmesi ve evlilik ilişkilerinin sonlandırılması*” (*el-Kudûrî*, s. 154); Kudûrî şârihi el-Meydânî, “*Hemen ya da daha sonra nikah bağının kaldırılması*” (*el-Lübâb*, s. 439); Serahî “*Sayı üçe tamamlanınca kadının nikaha mahal oluşunu sağlayan helalliğin*

“talâk” vb. kelimelerin dışında, Türkçe gibi yabancı dillerde “boşama” manasına gelen kelimelerin sarîh mi, kinâye mi olacağı hususunda da farklı görüşler ileri sürülmüş, ancak el-Kâkî (ö. 749/1348), aslolanın lafız olmayıp, mana olduğu, dolayısıyla toplumların dil ve kültürlerinde “talak/boşama” konusunda yaygın olan tabirlerin sarîh, yaygın olmayan tabirlerin ise kinaye sayılacağını ifade etmiştir.³³

İbn Nüceym, boşamanın gerçekleşmesi için talâkta kullanılan kelimelerin manalarının bilinmemesinin şart olup olmaması konusunda Hanefî fakihlerinin ihtilaf ettiklerini, Özkent âlimlerine göre manası bilinmeden söylenen talâk lafızlarının asla bir hüküm ifade etmeyeceğini söylediklerini, Fakih Ebülleys’e göre ise talâk lafızlarını kullanmada âlim ile câhilin, yani kelimelerin manalarını bilen ile bilmeyen arasında fark olmayıp kazâen talâkın meydana geleceğini, fetvanın da buna göre verildiğini (aleyhi’l-fetvâ) söylerken,³⁴ Ebussuûd Efendi “Zeyd küllemâ-i şer’iyenin mefhûmu üzerime olsun demekle *كلما تزوجت امرأة فهي طالق* manasını olmağı zu’*m edip telâffuz edicek talâk vâki’ olur mu?* şeklindeki bir soruya “*Ol sözden niyetim ol idi der ise i’tirafı ile olur.*”³⁵ diyerek, manası bilinmeden söylenen sözlerin kinâye sayılacağına, dolayısıyla talâkın gerçekleşmesinin niyete bağlı olduğuna işaret etmiştir. Bir diğer fetvâsında “Zeyd-i ümmi inşâallah avradım üç talâk boş olsun dese inşallah demenin ma’nâsın bilmese talâk vâki’ olur mu? “

kaldırılması” (el-Mebsub, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, ts., VI, s. 3); el-Mevsilî “Manevi bir bağ olan nikah mülkiyetinin ortadan kaldırılması” (el-İhtiyar li ta’lîl’l-muhtâr, thk: Şuayb el-Arnâvud vd., Darü’r-Risâle el-Allâmiye, Dımaşk, 2009, III, s. 137); Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (ö. 710/1310), “Nikah ile şer’an sabit olan bağı kaldırılması” (Kenzü’d-dekâik, Mektebetü’l-Büşrâ, Karaçi, 2010, I, 395); aynı ifadelerle İbrahim el-Halebî, (Mülteka’l-ebhur, Matbaa-i Osmaniye, Derseâdet, 1309, s. 52) tarif ederken; el-İsbîcâbî, Bahaüddin Muhammed b. Ahmed (ö. 591) “Belirli lafızlarla evlilik bağı ortadan kaldıran şer’i bir hüküm” (Zâdü’l-fukaha, s. 192); el-Haskefî, “Nikah bağı hemen ya da daha sonra olmak üzere belirli lafızlarla ortadan kaldırmak” (ed-Dürü’l-muhtâr, s. 205) olarak tanımlamışlar. el-Haskefî ayrıca “Bu tariflerle ortaya çıkmıştır ki, el-Kenz ve el-Mültekâ’nın tarifleri tutarlı değildir” açıklamasını yaparken; İbn Nüceym, tutarsızlığın özellikle köle azadı ve ric’î talâkta kendisini gösterdiğini belirttikten sonra, en doğru tarifi “Nikah bağı, belirli bir lafızla hemen ya da daha sonra ortadan kaldırmaktır” şeklinde olması gerektiğini ifade etmiştir. (el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik, Dârü’l-kütübî’l-Arabiyyeti’l-kübrâ, Mısır, 1333, III, 252)

³³ Kivâmüddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, *Mi’râcu’d-dirâye ilâ şerhi’l-Hidâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1974, vr. 342b.

³⁴ *el-Bahru’r-râik*, III, 277.

³⁵ *Düzdağ*, s., 43; *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 57a.

şeklindeki soruya “*Olmaz, ma’nâsın bilmek lâzım değildir.*”³⁶ diyerek soruyu yine kişinin niyetine göre yorumlamıştır. Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi de benzer bir meselede gerekçeyi açıklamaksızın bu tür konularda talâkın meydana geleceğini söylemiştir.³⁷

Şeyhülislâm Esad Efendi bir kişi hanımına “*falan işi yaparsan küllemâ-i şer’iyyenin mefhumu üzerine olsun mu?*” diye sorsa, o da böyle bir sözün ne manaya geldiğini bilmeden “*olsun*” dese ve o işi işlese kelam lağv olur, hüküm ifade etmez³⁸ diyerek Özkent âlimlerinin görüşünü tercih ettiğini göstermiştir.

III-TÜRKÇE TALÂK LAFIZLARI VE FIKHÎ SONUÇLARI

Gerek Mehmet Zihni Efendi’nin *Nimet-i İslâm* adlı ilmihal kitabı ile Ömer Nasuhi Bilmen’in *Hukûk-i İslâmiye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu* ve gerekse Osmanlı dönemi Türkçe fetvâ mecmûalarında tespit edebildiğimiz talâk tabirleri 280 kadardır. Bunları şu başlıklar altında ele alabiliriz:

A-Sarih Tabirler

Sarih tabirlerin başında “**boşama**”, “**talâk**” ve türevleri olan kelimeler gelmektedir.³⁹ Bunların dışında kaynaklarda boşamada sarih olduğu belirtilen

³⁶ *Düzdağ*, s. 44; Velî b. Yusuf, 51b; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 83b-84a; Sultan Ahmet 95, vr. 56b.

³⁷ *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 24a; bu eserin künyesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmadığı gibi, mecmuanın herhangi bir yerinde bunu doğrulayacak bir bilgiye de rastlanmamıştır. Ancak vr. 57a kenar kaydında “*Ketebehu el-fakîr Yahya el-Minkarî min hattihî’s-şerîf*” notu ile vr. 137a’da Amasya Müftüsü Bayram Efendi’nin, metindeki bir meselenin tashihi sadedinde “*...Muhtemelen Merhum Müftü Yahya Efendi el-Hâniye’de olan bilgiye göre fetva vermiştir*” şeklindeki notu, eserin Minkarizâde Yahya Efendi’ye ait olduğunu göstermektedir.

³⁸ *el-Es’adiyye*, 157/1, vr. 35b.

³⁹ *el-Ecvibetü’l-kani’a*, vr. 26a; *Fetâvâ*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 23b. Bu tabirlerden bazıları şunlardır: *Ebussuûd* Efendi’ye göre bir kişi öfke hâlinde iken üç kere “**Boş ol**” dese, üç talâk vaki olur. (*Düzdağ*, s. 43-44; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 67a.) Ahmed Efendi’ye göre göre boşamada sarîh bir tabirdir, talâk ifade eder. Ancak bâin talaka niyet etmiş olsa bile, ric’î talak ifade eder. (*el-Ecvibetü’l-kâniya*, vr. 26a.) Şeyhülislâm Ali Efendi ve Bilmen’e göre de ric’î talâk ifade eder. (*Ali Efendi*, s. 91; *Hukuki İslâmiye*, II, 186.) Bir başka fetvâda, bir kişi hanımına “Boş ol” dese, hanımı istemeyip “Ne söylersin?” dese, kocası da “Boş ol dedim, boş ol dedim, boş ol dedim” dese, bununla maksadı da “inşâ” olmayıp, “ihbâr” olsa, talâk vaki olmaz. (*Netice*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 337, vr. 46b.) Seyyid Abdullah’a göre, “Şu işi yaparsam boş ol, boş ol, boş ol” dedikten sonra o işi yapsa, iki talâk müncez olarak vaki olur. İddet içinde yine yaparsa bir talâk daha vaki olur, böylece üçe tamamlamış olur. (*Netice*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr.

29a.) Bir kişi hanımının mehr-i müeccelini verse, “Niçin verdin?” denildiğinde de “Ben onu boşadım” dese, talâk vaki olur. Kişi daha sonra “Ben talâk zikretmedim” dese, sözüne itibar edilmez. (*Netice*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 337, vr. 40b.) Bir kişi hanımına “Sen boşsun” dese, bu lafzın talâk olduğunu bilmeyen kişinin hanımı kendisi ile Allah arasında boşanmış olmaz, fakat mahkeme nezdinde boşanmış sayılır. Sarîh lafızları “Ben hanımı korkutmak için söylemiştim” şeklindeki bir iddiada bulunursa, bunu şahitlerle ispat etmezse kazâen tasdik olunmaz. (*Nimeti İslam*, II, 142 ve 2 nolu dipnot.) **Boş olsun:** Ahmed Efendî’ye göre göre boşamada sarîh bir tabirdir, talâk ifade eder. Ancak bâin talaka niyet etmiş olsa bile, ric’î talak ifade eder. (*el-Ecvibetü’l-kânia*, vr. 26a.) **Boşanmış idim:** Ebussuûd Efendî’ye göre, bir kişi “Eşim Hind’i iki üç defa, üç defa boşanmış idim” dese, sonra da “Yalan söyledim” dese, yalan söylemiş olsa bile, hanımı üç talâk boş olur. (*Düzdağ*, s. 44; Velî b. Yusuf, vr. 45a; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 120b; 241, vr. 67a; Sultan Ahmet 95, vr. 48a.) **Boşsun:** Şeyhülislâm Ebussuûd Efendî’ye göre bir kişi bu tabiri, talâk kelimesini söylemeden hanımına söylese, kadın da eşyasını babasının evine götürse, talâk-ı ric’î meydana gelir. (*Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 78a; Sultan Ahmet 95, vr. 46a.) **Boşadın mı?:Boşadım:** Ak Mahmutzâde’ye göre birisine “Hanımını boşadın mı?” diye sorulduğunda “boşadım” derse, hanımı boş olur. (*Netice*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 25b.) **Boş düşdün:** Menteszâde Abdurrahim Efendî’ye göre bu tabir kinayedir, niyet edilmesi hâlinde (kasd-ı inşâ) talâk ifade eder. (*Abdurrahim*, I, s. 225.) **Boş:** Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendî’ye göre bu kelime tek başına bir hüküm ifade etmez. Dolayısıyla bir kişi hanımına üç kere “boş” dese ancak “ol” demese hanımı boş olmuş olmaz. (*Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22a) **Ekmele talâk ile boş ol:** Üskûbî’ye göre ric’î talak ifade eder. (*Fetâvâ*, 32a.) **Ey Tâlik / Ey Mutallaka:** Bilmen’e göre bunlar talâk-ı ric’î gerektirir. Erkek bunları hakâret niyeti ile söylediğini iddia etse kazâen tasdik edilmez. Ancak kadın daha evvel başka bir kocadan boşanmış olur da, kocası bu sözleri ile onu haber verdiğini iddia ederse, tasdik olunur. (*Hukuk-i İslâmiye*, II, 186.) **Keffâretsiz boş ol:** Şeyhülislâm İbn Kemal, bir kişinin hanımına böyle bir söz söylemesinin bâin talâk gerektireceğini ifade etmiştir. (*İnanır*, s. 68.) **Sen benim hesabımda / reyimde / ilimimde tâlıksın:** Bilmen’e göre bir talâk-ı ric’î gerektirir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186.) **Sen buradan Şam’a kadar tâlıksın:** Bilmen’e göre bir talâk-ı ric’î gerektirir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186.) **Sen mutallakasın:** Bilmen’e göre niyete bakılmaksızın talâk-ı ric’î vaki olur. (*Hukuki İslâmiye*, II, 185.) **Sen talâksın:** Bilmen’e göre bu tabirde üç talâka niyet sahihtir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186.) **Sen tâlıksın:** Bilmen’e göre niyete bakılmaksızın talâk-ı ric’î vaki olur. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186.) **Sen tâlik-i bâinsin:** Bilmen’e göre kinayedir, niyet edilince bâin talâk meydana gelir. Ancak bu tabir ile niyet edilmesi hâlinde üç bâin talâk da vaki olur. “Bâin” kelimesi ile ayrıca ikinci bir talâka niyet edilmesi hâlinde iki talâk tahakkuk eder. (*Hukuki İslâmiye*, II, 187.) **Seni boşadım:** Bilmen’e göre bir talâk-ı ric’î gerektirir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186.) **Seni tatlık ederim:** Bilmen’e göre, geleceğe dönük bir vaad olan bu tabir toplum içerisinde şimdiki zaman manasında yaygın olarak kullanılıyorsa ric’î talâk gerektirir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186) **Seni tatlık ettim:** Bilmen’e göre niyete bakılmaksızın talâk-ı ric’î vaki olur. (*Hukuki İslâmiye*, II, 185.) **Üç talâk, üç talâk:** Bir kişi hanımına, öfke hâlinde iken “üç talâk, üç talâk” diyerek evden çıksa, ancak “boşadım” gibi bir söz söylemese, Ebussuûd Efendî’ye göre yalnızca bu söz ile hanımı boş olur. (Velî b. Yusuf, vr. 45a.) **Üç talâk boş ol:** Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendî’ye göre bir kişi hanımına böyle bir söz söylese hanımı üç talâk boş olur. (*Feyziye*, s. 71.)

diğer kelimelerin şunlar olduğu görülmektedir: **“Bıraktım”**⁴⁰, **“terk ettim”** - ancak bu iki kelime hakkında net ve ortak bir kanaatin oluşmadığı görülmektedir-, **“geçtim”**,⁴¹ **“vazgeçtim”**,⁴² **“Haram/Mahrem”**,⁴³ **“Kodum”**⁴⁴

⁴⁰ *Cerîde-i İlmîyye*'de ki bir fetvâda bir kişinin hanımına *“Seni bıraktım”* demesinin talâk-ı bâin ifade edeceği söylenmiştir. İlâveli Mecmûa-i Cedîde'nin hâmişinde *“bıraktım”* kelimesi talâk konusunda sarihtir, niyyete muhtaç değildir derken aynı kaynakta Şeyhülislâm Ömer Lütî Efendi'nin bu kelime ile yapılan boşamayı bâin talâk kabul ettiği belirtilmiştir. Mehmet Zihni Efendi'ye göre *“bırakmak”* ve *“terk etmek”* tabirleri Türkçe'de talâk manasında kullanıldığı ve bu hususta bir örf olduğu için, talâk konusunda sarîh sayılır, niyyete bakılmaksızın bâin talâk gerektirir. (*İlâveli Mecmûa-i Cedîde*, s. 96; *Cerîde-i İlmîyye*, IV/52, s. 1646; *Nimet-i İslâm*, II, 144.)

⁴¹ Nitekim Şeyhülislâm Menteşizâde Abdurrahim Efendi'ye göre bir kadın kocasına *“mehrimden ve nafaka-i iddetimden geçtim, beni tatlık eyle”* dese, kocası da *“Çünkü sen beni istemezsin, ben de senden geçtim”* dese, hanımı bâin talâk boş (mübâne) olur. Aynı sonuç *“Mehrimden ve nafaka-i iddetimden geçtim, beni boş: İhtiyârın elinde olsun”* sözü için de geçerlidir. (*Abdurrahim*, I, s. 225. 227.) İbn Kemal, Çatalcalı Ali Efendi, *Cerîde-i İlmîyye* fetvâları, Zihni Efendi ve Bilmen'in yorumuna göre bu kelime bir toplumda *“müfârat ettim”* manasında yaygın kullanılıyorsa, boşamada sarîh sayılacağından niyyete ihtiyaç duyulmaksızın talâk ifade eder. İbn Kemal, Çatalcalı Ali Efendi, *Cerîde-i İlmîyye* fetvâları, Zihni Efendi ve Bilmen'in yorumuna göre bu kelime bir toplumda *“müfârat ettim”* manasında yaygın kullanılıyorsa, boşamada sarîh sayılacağından niyyete ihtiyaç duyulmaksızın talâk ifade eder. İbn Kemal, Çatalcalı Ali Efendi, *Cerîde-i İlmîyye* fetvâları, Zihni Efendi ve Bilmen'in yorumuna göre bu kelime bir toplumda *“müfârat ettim”* manasında yaygın kullanılıyorsa, boşamada sarîh sayılacağından niyyete ihtiyaç duyulmaksızın talâk ifade eder. (*Kemalpaşazâde*, vr. 27b; *Ali Efendi*, s. 94; *Cerîde-i İlmîyye*, I/6, s. 389; *Nimet-i İslâm*, II, 146.) Çatalcalı Ali Efendi'nin bir diğer fetvasına göre talâk konusu müzâkere edilirken söylene, talâka niyet edilmese de bâin talâk boş (mübâne) olur. (*Ali Efendi*, s. 94.)

⁴² Velî b. Yusuf, vr. 62a; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 131b.

⁴³ *Abdurrahim*, I, s. 226; *Hukûk-i İslâmiye*, II, 186; **“Sen haramsın / bana haramsın / mahremsin / mahrem oldun”**, **“Üzerime haram olsun”**, **“Ben sana haramım”**, **“Bana haram lazım gelir”** gibi tabirler bâin talâk ifade eder. Bilmen'e göre bu sözler niyyete bağlı olarak zihâr ya da ilâyî da gerektirebilir. Ancak Esad Efendi'ye göre **“Seni nefsim haram ettim”** cümlesindeki *“haram”* kelimesinden maksat *“talâk”* ise, niyet edilmese de talâk vaki olur. (*el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 34b.) **“Tanrı helâli bana haram olsun”**: Şeyhülislâm İbn Kemâl, bir kişi *“falan nesneyi işlersem, tanrı helâli bana haram olsun”* dese, sonra da o işi işlese, bir fetvâsında o kişinin hanımının bâin talâk boş olduğunu söylerken, (*İnanır*, s. 71, 72b), diğer bir fetvâsında bâin ya da ric'î olduğundan söz etmeksizin, yalnızca *“boş olur”* demiştir. (*İnanır*, s. 72.)

⁴⁴ Ahmed Efendi'ye göre *“kodum”* kelimesi boşamada sarîh bir tabirdir, talâk ifade eder. Ancak bâin talaka niyet etmiş olsa bile, ric'î talak ifade eder. Ahmet Efendi eserinde, el-Hâvi'l-kudsi'ye atfen kelimenin Farsça'daki benzer karşılıklarına dayanarak görüşünü gerekçelendirmiştir. (*el-Ecvibetü'l-kâniya*, vr. 26a.) es-Sâkızı'ye göre *“Kodum”* kelimesi

ve “**Talâkın bana farzdır / vaciptir / lâzımdır**”⁴⁵ kelimeleridir.

B-Kinâî Tabirler

Bu tabirler de iki kısımdır: Niyet edilmesi hâlinde bâin talâk gerektirenler ile ric'ât talâk gerektirenler. Bunların yanında bâin, ric'ât ya da lağv olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen tabirler de bulunmaktadır ki, bu ihtilafın kelime ve tabirlerin kullanıldıkları toplumlardaki dil ve kültür farklılığından kaynaklandığı açıktır.

1-Niyet edilmesi hâlinde bâin talâk gerektirenler:⁴⁶

“Ağzına falan ettiğim, kahpe rosbosu, var git, beni bana ko”,⁴⁷ “Alâkam yok”,⁴⁸ “Ana ve kız karındaş gibi geçinelim”,⁴⁹ “Anamsın”,⁵⁰ “Aramızda / Beynimizde nikah yoktur”,⁵¹ “Aramızda nikahı fesh ettim”,⁵² “Artık ben seni istemem, baban evine git”,⁵³ “Avradım değilsin”,⁵⁴ “Avradın var mı?: Yok”,⁵⁵

Türkçe’de kinayedir, bu kelime ile yapılan boşama bâindir. (Sadık Muhammed b. Ali, *Surratü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 314, vr. 47a.)

⁴⁵ Zekeriyazâde Yahya Efendi, bu tür tabirlerin fikhî sonuçları hakkında fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu, Fakih Ebu Ca’fer’e göre “vacib” kelimesi hakkında “teâruf-i nâs” olduğu için talâk meydana geleceğini, diğer tabirlerde böyle bir örf bulunmadığı için gerekmeyeceğini ifade ettiğini belirterek soruyu cevaplamıştır. (el-Bursevî, vr. 32b.) Bilmen’e göre bu tabir, bir ric'ât talâk gerektirir. (*Hukukî İslâmiye*, II, 186.)

⁴⁶ İlgili fetvâların kimisinde açıkça “bâin talâk”tan söz edilirken, kimilerinde doğrudan “talâk” ifadesi kullanılmış, bâin olup olmadığına temas edilmemiştir. Kinâyî lafızlarla yapılan talâkın Hanefî mezhebinde bâin talâkı gerektireceği esasında hareketle biz bunları da niyet edilmesi hâlinde bâin talâk gerektirenler arasında zikretmeyi uygun bulduk.

⁴⁷ *el-Es’adiyye*, 157/2, vr. 4b.

⁴⁸ *Cerîde-i İlmîyye*, I/4, s. 163; I/11, s. 626; III/27, s. 682; V/56, s. 1776; V/60, s. 1902.

⁴⁹ Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi’ye göre kişi bununla gönül almanın dışında bir şeye niyet etmemiş ise hanımı boş olmaz. (*Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22b.)

⁵⁰ *Üskübî*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 238, vr. 32b; *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22b, 30b; Mehmet Zihni Efendi’ye göre bir kişinin hanımına “anam” demesi ile talâk vaki olmaz. Zihâr da olmamakla birlikte böyle bir söz söylemesi tahrîmen mekruhtur. (*Nimet-i İslâm*, II, 146.)

⁵¹ *Ali Efendi*, s. 94; *Cerîde-i İlmîyye*, I/12, 678; II/14, 52; V/50, 1573; *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187. Mehmet Zihni Efendi bu hususta şu deyatı verir: “Nikahı yok saymak, niyete bağlı olarak talâk sayılır. Ancak bu görüş İmam Ebu Hanife’ye aittir. İmâmeyn’e göre ise talâk gerekmez, çünkü bu yalan bir sözdür.” (*Nimet-i İslâm*, II, 146.)

⁵² *Hukukî İslâmiye*, II, 187.

⁵³ *Ali Efendi*, s. 93.

⁵⁴ *Cerîde-i İlmîyye*, I/4, s. 164.

⁵⁵ *Fetâvâ*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 23b; *Ali Efendi*, s. 94; *Cerîde-i İlmîyye*, I/8, s. 487; III/24, 530.

“Ayağımın yolunu ver”,⁵⁶ “Âzad ol”,⁵⁷ “Babanın evine git”,⁵⁸ “Bana avrat olma, kabulüm değilsin”,⁵⁹ “Bana ecnebiye ol”,⁶⁰ “Bana yaramazsın”,⁶¹ “Başına gün doğsun”,⁶² “Başını ört”,⁶³ “Ben sana kocalık etmem / ben senin kocan değilim: Öyle ise benim kocam yoktur”,⁶⁴ “Ben senden ayrım”,⁶⁵ “Ben senden ferağat ettim”,⁶⁶ “Ben senden geçtim, al mehrini, bu günden sonra anam ol”,⁶⁷ “Ben senden vaz geçtim”,⁶⁸ “Ben seni ip ile bağlamadım, boşsun git”,⁶⁹ “Ben seni istemem, red ol”,⁷⁰ “Ben seni istemezsin: Ben de seni istemezsin, var esbâbını al git”,⁷¹ “Ben seni istemezsem, çık var git”,⁷² “Ben ondan ferağat ettim”,⁷³ “Ben senin talâkından berîyim”,⁷⁴ “Beni boşa / Benden red ol, benden ne istersin”,⁷⁵ “Benim avradım yoktur”,⁷⁶ “Benim dediğim olsun mu?”,⁷⁷ “Benim hükmümden çıkıp, bir âhar Müslümana var”,⁷⁸ “Benim için üzerinde nikah / mülk yoktur”,⁷⁹ “Benden ayrıl da anan ve baban ile ol”,⁸⁰

⁵⁶ *Feyziyye*, s. 77.

⁵⁷ *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 72a.

⁵⁸ *Nîmet-i İslâm*, II, 143.

⁵⁹ *el-Bursevî*, vr. 32a.

⁶⁰ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁶¹ *Behce*, s. 81.

⁶² *Behce*, s. 81.

⁶³ *Nîmet-i İslâm*, II, 143; *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁶⁴ Ali Efendi, s. 94.

⁶⁵ *Nîmet-i İslâm*, II, 143.

⁶⁶ *el-Es'adiyye*, 157/2, vr. 9b; *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22b, 24b; *el-Bursevî*, vr. 29b.

⁶⁷ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 37b.

⁶⁸ *el-Bursevî*, vr. 32a.

⁶⁹ *Behce*, s. 83.

⁷⁰ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 40a.

⁷¹ *el-Es'adiyye*, 157/2, vr. 6b-7a.

⁷² *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 37b.

⁷³ *İnanır*, s. 69; Fetvâ metninden anlaşıldığı kadarıyla talâk ya da evlilik müzakeresinin yapıldığı bir mecliste, kocaya “*Helâlidir, nafaka ver*” denildiğinde, kocanın “*Ben ondan ferağat ettim*” demesi, talâk sayılır.

⁷⁴ *Hukuki İslâmiye*, II, 186-187.

⁷⁵ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 40a.

⁷⁶ *el-Bursevî*, 1087, vr. 29b; *Abdurrahim*, I, s. 224; *Cerîde-i İlmîye*, I/8, s. 487; III/24, s. 530.

⁷⁷ *el-Bursevî*, vr. 33a.

⁷⁸ *el-Bursevî*, vr. 33b.

⁷⁹ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁸⁰ *Nîmet-i İslâm*, II, 143.

“Benden git, muradına er”,⁸¹ “Benden halâs oldun”,⁸² “Benden uzak ol”,⁸³ “Boş düşdün”,⁸⁴ “Bre rüspaycık, evimden çık git”,⁸⁵ “Bundan sonra anam, bacım ol”,⁸⁶ “Cehennem git”,⁸⁷ “Çık git evden”,⁸⁸ “Çünkü âzâd olmak istersen, evimde durma”,⁸⁹ “Dört yol sana açıktır, hangi yolu istersen tut”,⁹⁰ “Dünya ve ahiret vâlidem ol : Sen de benim oğlum ol”,⁹¹ “Ehline lâhik ol”,⁹² “Elbiselerini al evden çık, seni gözüm görmesin”,⁹³ “Elin benden çek: Üç talak çektim”,⁹⁴ “Evli misin?: Değilim”,⁹⁵ “Geçtim senden, ferağat ettim”,⁹⁶ “Helâlîm haram olsun”,⁹⁷ “Hangi yola istersen git”,⁹⁸ “Her helal bana haram olsun”,⁹⁹ “Hürre ol”,¹⁰⁰ “İstemem, kime isterse varsın / kime istersen tezvîc eyle”,¹⁰¹ “İhtiyârın elinde olsun”,¹⁰² “Muradın ne? Ne demek / Yapmak istiyorsun?: Muradım

⁸¹ *Nimet-i İslâm*, II, 143; *Hukûk-i İslâmiye*, II, 187.

⁸² *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁸³ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁸⁴ *Abdurrahim*, I, s. 225.

⁸⁵ *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 45a.

⁸⁶ *Nimet-i İslam*, II, 146.

⁸⁷ *Nimet-i İslâm*, II, 143; *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁸⁸ *el- Es’adiyye*, 157/1, vr. 33a; *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187. Şeyhülislâm Esad Efendi’ye göre, bir kişi öfke hâlinde hanımına “çık git evden” dese bununla da talâka niyet etse, talâk vaki olur. Bilmen’e göre yalnızca “Çık” veya “Git” tabiri kinâyedir, niyet edilince bâin talâk ifade eder.

⁸⁹ Velî b. Yusuf, vr. 42b; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 119a; 241, vr. 72a; Sultan Ahmet 95, vr. 46b.

⁹⁰ *Hukuki İslâmiye*, II, 187; cümlelerin ikinci bölümü söylenmezse talâk vaki olmaz.

⁹¹ *el-Bursevî*, vr. 32a-b; kişi bununla hanımının kendisine haram olmasına niyet ederse hanımı boş olur.

⁹² *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁹³ *el-Es’adiyye*, 157/2, vr. 8a.

⁹⁴ *Fetâvâ*, vr. 31b.

⁹⁵ *Nimet-i İslâm*, II, 146.

⁹⁶ *el- Es’adiyye*, 157/2, vr. 9b; *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 25a; *el-Bursevî*, vr., 30b.

⁹⁷ Velî b. Yusuf, vr. 44b; *Düzdağ*, s. 43; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 71a; *el- Es’adiyye*, 157/1, vr. 36, 38; *Ali Efendi*, s. 98, 99; *Minkarîzâde*, vr. 23a; *el-Bursevî*, vr. 29b. Niyet edilmesi hâlinde îlâ ya da zihâr da olabilir. (*Hukuki İslâmiye*, II, 186.)

⁹⁸ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

⁹⁹ *Ali Efendi*, s. 97.

¹⁰⁰ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹⁰¹ *Behce*, s. 82; Yenişehirli Abdullah Efendi’ye göre “talâk müzâkeresi ya da öfke hâlinde söylense bile niyet edilmemişse talâk ifade etmez” diyerek karine-i hâl geçersiz saymaktadır.

¹⁰² *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 131a; 241, vr. 87b; *el- Es’adiyye*, 157/2, vr. 5a; *Minkarîzâde*, vr. 24a.

seni boşamak”,¹⁰³ “Kalk”,¹⁰⁴ “Kandan geldiysen var anda git”,¹⁰⁵ “Kıyâmete kadar seni nefsim haram ettim”,¹⁰⁶ “Kendine koca ara”,¹⁰⁷ “Anam, kız karındaşım ol”,¹⁰⁸ “Kızım”,¹⁰⁹ “Mehrinden ve nafakandan geç de var sağlık ile”,¹¹⁰ “Neylersiz: İsterseniz üç”,¹¹¹ “Nikahını al, durma evimden git”,¹¹² “Örtün”,¹¹³ “Sana avrat olmam: Öyleyse benim avradım yoktur”,¹¹⁴ “Sebîlini tahliye ettim”,¹¹⁵ “Sen âzâdsın”,¹¹⁶ “Sen bâinsin”,¹¹⁷ “Sen bana leş gibisin / Hinzır gibisin / Hamr gibisin”,¹¹⁸ “Sen benden bâinsin”,¹¹⁹ “Sen benim hanımım değilsin”,¹²⁰ “Sen berîesin”,¹²¹ “Sen birsin”,¹²² “Sen falanın zevcesinden daha tâlıkın”, “Sen haliyyesin”, “Sen hürresin”, “Sen

¹⁰³ *Feyziyye*, s. 77; *Netîce*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 25a; *Cerîde-i İlmîye*, III/27, s. 682.

¹⁰⁴ *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹⁰⁵ *el-Bursevî*, vr. 28b.

¹⁰⁶ *el-Es’adiyye*, 157/1, vr. 34b; Esad Efendi’ye göre, “haram kelimesinden maksat talâk ise, niyet etmese de talâk vaki olur.”

¹⁰⁷ *Nimet-i İslâm*, II, 143.

¹⁰⁸ *el-Bursevî*, vr. 29b, 33a; *Ali Efendi*, s. 92; *Cerîde-i İlmîye*, V/57, s. 1807. Bu tür cümleler saygı için söylenirse hüküm ifade etmez, haram olma niyeti ile söylenirse Zekerîyyâzâde Yahya Efendi’ye göre talâk, İbrahim el-Hayderî’ye göre bâin talâk (mübâne) ifade eder.

¹⁰⁹ *İnanır*, s. 70; *el-Bursevî*, vr. 29a; *Ali Efendi*, s. 92; *Nimet-i İslâm*, II, 146; Zekerîyyâzâde Yahya Efendi’ye göre bir kişi hanımına öfke hâlinde “Şimden sonra sen benim kızı ol” dese, makam karinesi ile “Onun gibi haram olmak”a niyet etmiş olduğundan hanımı boş olmuş olur.

¹¹⁰ *el-Bursevî*, vr., 31a.

¹¹¹ *el-Es’adiyye*, 157/2, vr. 6a.

¹¹² *Abdurrahim*, I, s. 225; talâk konusu müzâkere edilirken, kişi öfke ile hanımına “Nikâhını al, durma evimden git” deyip, kendi elbiselerini ayırarsa, hanımını eşyası ile evinden çıkarsa, “talâka niyet etmemiştim” sözü tasdik edilmez, hanımı boş olur. Bu yorumda karine tabir ile neyin kastedildiğinin delili sayılmıştır.

¹¹³ *Nimet-i İslâm*, II, 143; *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹¹⁴ *Ali Efendi*, s. 94.

¹¹⁵ *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹¹⁶ *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹¹⁷ *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹¹⁸ *Nimet-i İslâm*, II, 143; *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187. Ayrıca Bilmen’e göre bu tabirler ile zihâr ya da îlâya niyet edilirse, zihâr ya da îlâ sayılır.

¹¹⁹ *Nimet-i İslâm*, II, 143; *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹²⁰ *Nimet-i İslâm*, II, 143.

¹²¹ *Hukuk-i İslâmiye*, II, 187.

¹²² *Hukuk-i İslâmiye*, II, 186.

mübânesin",¹²³ "Sen pazar ipi ile bağlı değilsin",¹²⁴ "Sen şaibesin",¹²⁵ "Sende ve kızında alâkam yoktur",¹²⁶ "Senden müfâratkattim",¹²⁷ "Seni bıraktım",¹²⁸ "Seni ibâne / mübâne ettim",¹²⁹ "Seni ip ile bağlamadım, boşsun, git",¹³⁰ "Seni istemem, kime istersen var",¹³¹ "Seni muhâlaa ettim",¹³² "Seni tesrîh ettim",¹³³ "Senin kocan değilim",¹³⁴ "Sizi itlâk ettim",¹³⁵ "Talâkını terk ettim",¹³⁶ kişi hanımına hitâben "Tezevvüc et" demesi,¹³⁷ "Uğurlar ola",¹³⁸ "Vallâhi üç talâk",¹³⁹ "Var baban evine git",¹⁴⁰ "Var evimden çık git",¹⁴¹ "Var imdi, cehenneme başın",¹⁴² "Var yıkıl git",¹⁴³ "Var sağlıkla şimdiden sonra",¹⁴⁴ "Var benim menzilimden git, seni istemem",¹⁴⁵ "Yıkıl git karşımdan",¹⁴⁶

¹²³ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹²⁴ *Ali Efendi*, s. 95.

¹²⁵ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹²⁶ *Ali Efendi*, s. 94.

¹²⁷ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹²⁸ *Cerîde-i İlmîyye*, I/9, s. 537; V/52, s. 1646; *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹²⁹ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹³⁰ *Behce*, s. 83.

¹³¹ *Ali Efendi*, s. 93; *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹³² *Hukuki İslâmiye*, II, 187; Bilmen'e göre bu tabir bir bedel karşılığında söylenmemiş ise, bedelsiz olarak bain talâk meydana gelir.

¹³³ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹³⁴ *Nimet-i İslâm*, II, 143.

¹³⁵ *Behce*, s. 81.

¹³⁶ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹³⁷ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

¹³⁸ *Minkarîzâde*, vr. 25a; bir kadın öfke esnasında kocasına "ben seni istemem" dese, kocası da "istememez uğurlar olsun" dese, niyet etmedikçe talâk meydana gelmez.

¹³⁹ *el- Es'adiyye*, 157/2, vr. 9a.

¹⁴⁰ *Kemalpaşazâde*, vr. 27a; *Ebussuûd*, Bozanzâde, Atıf Ef., 1120, vr. 72a; *Ali Efendi*, s. 93.

¹⁴¹ *el-Bursevî*, vr. 30a; *Minkarîzâde*, vr. 24a.

¹⁴² *el-Bursevî*, vr., 31a.

¹⁴³ *İnanır*, s. 69; *Ali Efendi*, s. 92; *Feyziyye*, s. 72; *el-Bursevî*, 1087, vr. 29a; *Cerîde-i İlmîyye*, I/6, s. 388; I/9, s. 537; I/12, 678; III/22, s. 435; *Nimet-i İslâm*, II, 144.

¹⁴⁴ *Minkarîzâde*, vr. 22a; *Abdurrahim*, I, s. 225.

¹⁴⁵ *Abdurrahim*, I, s. 225; Bir kişi hanımının elbiselerini babasının evine götürüp, hanımına "Var benim menzilimden git, seni istemem" dese, hanımı da baba evine gitse, ardından kocası "Maksudum boşamak değildi" dese, bu söz öfkeli hâlinde söylenmiş ise geçerli, normal hâlde söylenmiş ise geçersizdir. Hanımı boş olur.

¹⁴⁶ *Minkarîzâde*, vr. 23a.

“Yuların boynundadır”,¹⁴⁷ “Yükünden boş ol”¹⁴⁸ ve “Zevcemden başka oldun”.¹⁴⁹

2-Niyet edilmesi hâlinde ric’î talâk gerektirenler:

“Allah talâkına hükmetti”,¹⁵⁰ “Allah talâkını diledi”,¹⁵¹ “İtlâk ettim”,¹⁵² “İ’tidat et”,¹⁵³ “Nefsini ihtiyâr et”,¹⁵⁴ “Rahmini istibrâ et”,¹⁵⁵ “Sen mutlakasın”,¹⁵⁶ “Talâk sanadır”,¹⁵⁷ “Talâkını diledim”,¹⁵⁸ “Talâkını sana ikrâz ettim”,¹⁵⁹ “Talâkını sana sattım”¹⁶⁰ ve “Talâkının yolunu tahliye ettim”.¹⁶¹

C-Lağv Tabirler

Bazı tabirler de talâkı gerçekleştirme şartlarını taşımadıkları için “lağv/mühmel” tabirleri ile anılmışlardır ki, tespit edilebilenler şunlardır: “Allah sana mübârek etsin”,¹⁶² “Anam avradım olsun”,¹⁶³ “Anasını ...ettiğim”,¹⁶⁴ “Babam”,¹⁶⁵ “Babam ol”,¹⁶⁶ “Balık kavağa çıkarsa sen de

¹⁴⁷ *Nimet-i İslâm*, II, 143.

¹⁴⁸ *Behce*, s. 81-82; böyle bir söz, hâmile bir kadına söylendiğinde kinâyedir, niyet edilirse talâk ifade eder.

¹⁴⁹ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 187.

¹⁵⁰ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁵¹ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁵² *Ceride-i İlmiye*, IV/41, s. 1196; “Avradım boş olsun” manasına geldiği toplumlarda ric’î talâk ifade eder.

¹⁵³ *Hukuki İslâmiye*, II, 186, 187; Ancak bu tabir sarîh hükmündedir, iki veya üç talâka niyet edilse de bir talâk-ı ric’î ifade eder.

¹⁵⁴ *Hukuki İslâmiye*, II, 186, 187; bu tabir sarîh hükmünde olduğundan iki veya üç talâka niyet edilse de tek talâk-ı ric’î tahakkuk eder.

¹⁵⁵ *Hukuki İslâmiye*, II, 186; Ancak bu tabir sarîh hükmündedir, iki veya üç talâka niyet edilse de tek talâk-ı ric’î ifade eder.

¹⁵⁶ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁵⁷ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁵⁸ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁵⁹ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁶⁰ *Hukuki İslâmiye*, II, 187; Ancak kişinin hanımı bu söze karşı “Bilâ bedel satın aldım” derse bir talâk-ı ric’î meydana gelir.

¹⁶¹ *Hukuki İslâmiye*, II, 186.

¹⁶² *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

¹⁶³ *Ali Efendi*, s. 109.

¹⁶⁴ *Ali Efendi*, s. 89; *Abdurrahim*, I, s. 226; *Feyziye*, s. 71; *el-Bursevî*, vr. 29a; *Abdurrahim*, I, s. 226. Fetvâ-yı Feyzullah Efendi’nin mürettibi, bu fetvâyı Şeyhülislâm İbn Kemal’in “*sövgü ve hakaretler talâk sayılmaz*” şeklindeki görüşü ile gerekçelendirmiştir. (*Feyziye*, s. 71.)

¹⁶⁵ *İnanır*, s. 70.

¹⁶⁶ *el-Bursevî*, vr. 33a; “*Bir daha seninle dirlik edersem, babam ol*”

boşsun”,¹⁶⁷ “Bana avrat lazım değil”,¹⁶⁸ “Bana gerekmezsin”,¹⁶⁹ “Ben senden beriyim”,¹⁷⁰ “Ben senden boşum / tâlikim”,¹⁷¹ “Ben seni tezevvüc etmedim”,¹⁷² “Ben senin talâkindan beriyim”,¹⁷³ “Ben senin erin değilim, var kendine er bul”,¹⁷⁴ “Ben ondan geçeli üç ay oldu”,¹⁷⁵ “Beni istemeyeni ben de istemem”,¹⁷⁶ “Benden ayrılmak lazım gelir”,¹⁷⁷ “Benim sana hâcetim / rağbetim yoktur”,¹⁷⁸ “Bırakırım”,¹⁷⁹ “Bismillah in kâne halâlen”,¹⁸⁰ “Boş”,¹⁸¹ “Burnum kulağım şart olsun”,¹⁸² “Çıkarırsan talâk olur”,¹⁸³ “Fâhişe”,¹⁸⁴ “İrâden elinde olsun: Gönlün bilir”,¹⁸⁵ “İstediğin yere gidersen bana avrat

¹⁶⁷ Çünkü muhal olan şeylere yapılan ta’lîk hüküm ifade etmez. (*Nimet-i İslâm*, II, 166.)

¹⁶⁸ *Abdurrahim*, I, s. 224; *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, s. 93. “*Hind’in nafakasını niçin vermezsin?: Bana avrat lazım değil.*”

¹⁶⁹ *el-Bursevî*, vr. 32a.

¹⁷⁰ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 188; “Beriyim” kelimesinin Türkçe’de iki türlü okunuşu bulunmaktadır: “Beri” ve “Berî”. “i” harfinin şapkasız okunması hâlinde manası “Konuşana göre iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı, bu taraf, daha yakın, -den beri”, şapkalı okunması hâlinde Arapça “berâet” kökünden “Temizlemek, uzak olmak” manalarına gelmektedir. (Heyet, *Örnekleriyle Büyük Türkçe Sözlük*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2002, I, 303.)

¹⁷¹ *Nimet-i İslâm*, II, 141; *Hukukî İslâmiye*, II, 188, çünkü talâk kadına nispet edilmemiştir.

¹⁷² *Hukukî İslâmiye*, II, 188.

¹⁷³ *Hukukî İslâmiye*, II, 188. Bilmen’in diğer yorumlarından anlaşıldığına göre burada kullanılan ve boş söz sayılan “Beri” kelimesi, Türkçe’deki “Bu taraf, daha yakın” manasına gelen “Beri” kelimesidir.

¹⁷⁴ *el-Es’adiyye*, 157/1, vr. 39a.

¹⁷⁵ *el-Es’adiyye*, 157/1, vr. 38b; Şeyhülislâm Hocaazâde Esad Efendi’ye göre, bir kişi hanımını boşamaya zorlansa (ikrâh) ve “*Ben ondan geçeli üç ay oldu*” dese hanımı boş olmaz.

¹⁷⁶ *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22a.

¹⁷⁷ *Abdurrahim*, I, s. 224; *Ali Efendi*, s. 95; her iki müftüye göre bir kişinin hanımına “*Zeyd’in evine varırsan, benden ayrılmak lazım gelir*” dese kadın da varsa, boş olmaz.

¹⁷⁸ *Hukukî İslâmiye*, II, 188.

¹⁷⁹ *Feyziyye*, s. 93; *Netîce*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 24b; *Cerîde-i İlmiyye*, I/9, s. 538; III/30, s. 818; tabir vaad ifade ettiği için, yerine getirilmedikçe bir hüküm ifade etmez.

¹⁸⁰ Velfî b. Yusuf, vr. 20a; Ebussuûd Efendi’ye göre bir kişi hanımı ile ilişkide bulunacağı zaman, ihtiyâten bu sözü söylese, talâk ifade etmez, ancak de hanımının helallîğinde şüphesi var ise ilişkide bulunması helal olmaz.

¹⁸¹ *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22a; Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi’ye göre bu kelime tek başına bir hüküm ifade etmez. Dolayısıyla bir kişi hanımına üç kere “boş” dese ancak “ol” demese hanımı boş olmuş olmaz.

¹⁸² *Netîce*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 24b.

¹⁸³ *Nimet-i İslâm*, II, 141, çünkü talâk kadına nispet edilmemiştir.

¹⁸⁴ *Cerîde-i İlmiyye*, II/16, s. 148.

¹⁸⁵ *İnanır*, s. 70; *Abdurrahim*, I, s. 226; *Ali Efendi*, s. 95; Cümlelerin ikinci yarısı olan “Gönlün bilir” talâk açısından bir mana ifade etmez, boş söz sayılır.

olmazsın”,¹⁸⁶ “Kahpe, zâniye, orospu”,¹⁸⁷ “Karındaş”,¹⁸⁸ “Kız karındaşımsın”,¹⁸⁹ “Korkarım benden boş düşersin”,¹⁹⁰ “Menkûhem değildir”,¹⁹¹ “Peşhûn atlamış kahpe”,¹⁹² “Sana müştahî değilim”,¹⁹³ “Sen bana yaramazsın”,¹⁹⁴ “Sen benim anam ol, ben senin oğlun olayım”,¹⁹⁵ “Sen eğer aydan güzel değilsen üç talâk boş ol”,¹⁹⁶ “Seni boşamazsam, annem ile Ka’be’de zina etmiş olayım”,¹⁹⁷ “Seni istemem beni boşa: Ben seni istemem”,¹⁹⁸ “Seni ibâha ettim”,¹⁹⁹ “Seni istemem”,²⁰⁰ “Seni murâd etmem”,²⁰¹ “Senin sende, benim bende”,²⁰² “Seni sevmem”,²⁰³ “Senin muradın nedir?: Muradım seni boşamaktır”,²⁰⁴ “Şimdiden sonra ben seni istemem”,²⁰⁵ “Şimdiden sonra validem ve kız karındaşım ol”,²⁰⁶ “Talâkına râzı oldum”,²⁰⁷ “Talâkımdan berî oldum”,²⁰⁸ “Talâkımdan i’râz ettim”,²⁰⁹ “Talâkını

¹⁸⁶ *Behce*, s. 82.

¹⁸⁷ *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 45a; *el-Es’adiyye*, 157/2, vr. 7a, 9b-10a. *Ali Efendi*, s. 90; Esad Efendi’ye göre diğer şartları tutması hâlinde bu tür sözler, mülâne gerektirir, hâkimin tefrîki ile bâyin talâk vaki olur.

¹⁸⁸ *İnanır*, s. 70.

¹⁸⁹ *Feyziyye*, s. 72; *Cerîde-i İlmîyye*, III/33, s. 930; *Nimet-i İslâm*, II, 146. Zihni Efendi bu söz talâk ya da zihâr ifade etmese de söylenmesi mekruhtur.

¹⁹⁰ *el-Es’adiyye*, 157/2, vr. 6b.

¹⁹¹ Velî b. Yusuf, vr. 40a.

¹⁹² *el-Bursevî*, vr. 31b.

¹⁹³ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

¹⁹⁴ *Cerîde-i İlmîyye*, V/51, s. 1603; *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

¹⁹⁵ *el-Es’adiyye*, 157/1, vr. 37a; her ne kadar talâk gerektirmezse de söylenmesi mekruhtur.

¹⁹⁶ *Ebussuûd*, İsmihan Sultan, 241, vr. 74a; Sultan Ahmet 95, vr. 76b; *İnanır*, s. 70.

¹⁹⁷ *el-Es’adiyye*, 157/2, vr. 4a.

¹⁹⁸ *Abdurrahim*, I, s. 225: Menteşizâde Abdurrahim Efendi’ye göre tartışma esnasında kadın kocasına “Seni istemem, beni boşa” dese, kocası da “Ben seni istemem” dese, bu söz ile hanımı boş (mübâne) olmuş olmaz.

¹⁹⁹ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 188.

²⁰⁰ *Ali Efendi*, s. 93; *Feyziyye*, s. 71; *Cerîde-i İlmîyye*, s. I/3, s. 105; *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²⁰¹ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²⁰² *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 24a.

²⁰³ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²⁰⁴ *Feyziyye*, s. 77; *Cerîde-i İlmîyye*, III/27, s. 682.

²⁰⁵ *Abdurrahim*, I, s. 225; Hanımına incinen bir kişi “şim[di]den sonra ben seni istemem” dese, bu söz ile hanımı boş olmuş olmaz.

²⁰⁶ *el-Es’adiyye*, 157/1, vr. 35b.

²⁰⁷ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²⁰⁸ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²⁰⁹ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

sevdim / Arzu ettim”,²¹⁰ “Vallâhi sen benim zevcem değilsin / olmadın”,²¹¹ “Vermem: İstemem”²¹² ve “Zevcem değilsin”.²¹³

D-Bâin, ric'î ya da lağv olup olmadığı tartışmalı olanlar

Dediğim olsun mu? Olsun: İlgili fetvâlarda “*Dediğim olsun mu?*” tabirinin “*avradım boş olsun*” manasında yaygın olarak kullanıldığı yerlerde sarîh olup, bir talâk ifade ettiği belirtilmiş, sözü söyleyen kişinin “*Ben bununla üç talâka niyet etmişim*” şeklindeki ifadesine itibar edilmemiştir.²¹⁴ İbn Kemâl, bir fetvâsında, yaygınlık hususuna dikkat çekmeksizin, doğrudan bir kişi bir başkasına, “*Falan yere gelmezsen, benim dediğim olsun mu?*” dese, o kişi de “*Olsun*” dese, sonra birinci kişi “*Benim dediğim üç talâktır*” dese, bu açıklamaya rağmen o kişi o yere gelmese, hanımı boş olmuş olmaz demiştir.²¹⁵

Git tezevüc et / Git de tezevüc et: Bilmen, bu tabirin kinâye olup, niyet edilince bâin talâk ifade ettiğini, bu hususta niyet edilmese de talâkın vaki olacağına dair görüşün doğru olmadığını (mercuhdur) belirtmiştir.²¹⁶

İstemem: Bir kişinin hanımına yalnızca böyle bir söz söylemesi, İbn Kemal'e göre bir şey gerektirmez.²¹⁷ Zekeriyazâde Yahya Efendi'ye göre bir kişiye hanımı “*mehr-i müeccelimden ve nafaka-i iddetimden vaz geçtim, beni tatlik eyle*” dese, kocası “*beni istemeyeni ben de istemem*” dese, bununla hanımı boş olmuş olmaz.²¹⁸ Bir diğer fetvâsında bu tabirleri kinaye olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu tür tabirlerde boşamaya niyet edilmesi hâlinde talak meydana gelir.²¹⁹ Minkarizâde Yahya Efendi'ye göre kişi niyet etmez ise talâk meydana gelmez.²²⁰ Kasım el-Benderî'ye göre, bir kadın kocasından kendisini boşamasını isteyip “*Şimdiden geri ben seni istemem*”

²¹⁰ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²¹¹ *Hukuki İslâmiye*, II, 188.

²¹² *Abdurrahim*, I, s. 224; *Ali Efendi*, s. 93; Bir kadın babasının evinde otursa, kocası da evine istese, kadının babası “Vermem” dese, kocası da “Ben de istemem” dese, bu söz ile talâk vaki olmaz.

²¹³ *Minkarizâde*, vr. 22b.

²¹⁴ *el- Es'adiyye*, 157/1, vr. 26b; *Ali Efendi*, s. 102-103, benzer bir fetvâ için bkz: *Fetâvâ*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 28b.

²¹⁵ *İnanır*, s. 72.

²¹⁶ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

²¹⁷ *Kemalpaşazâde*, vr. 27a.

²¹⁸ *el-Bursevî*, vr. 33a.

²¹⁹ *el-Bursevî*, vr. 33b.

²²⁰ *Minkarizâde*, vr. 24b-25a.

dese, kocası da “*Sen beni istemesen, ben de seni istemem; zevceliğe dahi seni kabul etmem*” deyip mehr-i müeccelini verse, kadın da eşyasını alıp gitse, kocası “*Ben seni boşamadım, talâka dahi niyet etmedim*” dese, hanımı boş olur, sözü kabul edilmez.²²¹

Şimdiden geri anam ve karındaşım ol: Bir kişi hanımına böyle bir söz söylese, Şeyhülislâm Esad Efendi’ye göre söz geçersiz (lağv) ve mekruhtur.²²² Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’ye göre ise bir kişi hanımına “*Şim[di]den sonra anam ol*” dese bununla da hanımının kendisine haram olmasına niyet etmiş olsa, böyle bir söz ile hanımı kendisinden boş olmuş olur.²²³ Bilmen de, böyle bir sözün niyet edilmesi hâlinde bâin talâk ifade ettiğini söylemiştir.²²⁴

Sen benim avradım / zevcem değilsin.: Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi’ye göre bu söz kinâyedir, niyet edilmiş ise kadın boş olur.²²⁵ Bilmen’e göre kinâyedir, niyet edilince ric’î talâk ifade eder. Ancak Dürer’de bain talâk ifade edeceği, Bahr’den naklen Dürrü’l-Muhtâr’da ric’î talâk vaki olacağı söylenmiştir.²²⁶

E-Ta’lîk Tabirleri

Ta’lîk, “*Bir konunun meydana gelmesinin, başka bir konunun meydana gelmesine bağlanması*” olarak tarif edilmiştir. Mecaz olarak yemîn de denilir. Bir sözün talâk konusunda ta’lîk olabilmesi için o anda mevcut olmayıp, sonradan meydana gelme imkânının olması, söze bitişik söylenmesi, başka bir söze cevap mahiyeti taşıması gerekir.²²⁷ Dolayısıyla talâkın o anda var olan bir şeye ta’lîki tencîz, muhal olan bir şeye ta’lîki ise lağv sayılır. Ta’lîkin aynı zamanda yemin sayılması sebebiyle yemin özellikli tabirleri de bu başlık altında nakledeceğiz.

Araştırmamıza konu olan kaynaklarda ta’lîk olarak şunlar tespit edilebilmiştir: “Allah’ın kulu isem boşsun”,²²⁸ “... yaparsan anan boş olur”,²²⁹

²²¹ *el-Vâkıatü’l-kebîre*, vr. 46a.

²²² *el- Es’adiyye*, 157/1, vr. 32a.

²²³ *Ali Efendi*, s. 92.

²²⁴ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 187.

²²⁵ *Behce*, s. 81.

²²⁶ *Hukuki İslâmiye*, II, 187.

²²⁷ *ed-Dürrü’l-muhtâr*, s., 220.

²²⁸ *Nimet-i İslâm*, II, 166; kişinin Allah’a kulluğu kesin olduğundan, hemen o an boşama ifade eder.

²²⁹ *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 75a-b; Sultan Ahmet 95, vr. 73b; bir kişi oğluna “eve gelme, gelirsen anan boş olur” dese, oğlu da o gün eve gelse, bu söz talâk yemini

“Ay başına kadar benden boş ol”,²³⁰ “Döve döve öldürmezsen, avradım üç talâk boş olsun”,²³¹ “Falan işi yapmazsam karım boş olsun”,²³² “Bugün benden boş ol”,²³³ “Doğurduğun zaman benden boşsun”,²³⁴ “Evde / ovada / güneşde boşsun”,²³⁵ “Hasta olduğun zaman benden boşsun”,²³⁶ “Her bâr ki sana talâk verdim, talâk vermezden evvel üç talâk boş ol”,²³⁷ “Mekke’ye girdiğimiz gün benden boşsun”,²³⁸ “Senden gayri aldığım alacağım üç talâk boş olsun”,²³⁹ “Seneye kadar benden boş ol”,²⁴⁰ “Seni almamak şartıyla boşadım”,²⁴¹ “Seninle er-avrad olursam üç talâk boş ol”,²⁴² “Yarımdan itibaren boş ol”,²⁴³

sayılmadığından, kişinin niyetine bakılır, eğer niyetinde talâka yemin etmiş ise, kaç talâka niyet etmiş ise hanımı o kadar boş olur. Bununla sadece oğlunu korkutmak ve sakındırmak istemiş ise, bir hüküm ifade etmez. Kişi niyetinin bu olduğuna yemin ederse, sözü kabul edilir.

²³⁰ *Nimet-i İslâm*, II, 163; talâkın zamana izafesinin sahih olması sebebiyle, ay başında hanımı boş olur.

²³¹ *İnanır*, s. 70-71; döverek öldürmemesi hâlinde kişinin hanımı boş olur.

²³² *Nimet-i İslâm*, II, 172; bu tür zaman belirtilmeyen şart-cezalar, kişinin ölüm yatağına kadar uzanır, yeis hâlinde hanımı boş olur.

²³³ *Behce*, s. 80; böyle bir söz söyleyen kişinin hanımı o anda boş olur.

²³⁴ *Nimet-i İslâm*, II, 163; şart tahakkuk ettiği zaman kadın boş olur.

²³⁵ *Nimet-i İslâm*, II, 163; mekana ta’lik geçersiz olduğundan kişinin hanımı o anda boş olur.

²³⁶ *Nimet-i İslâm*, II, 163; zamana ta’lik sahih olduğu için, kadın hastalanınca boş olur.

²³⁷ Velî b. Yusuf, vr. 48b; bu sözü söyleyen kişi bu sözden sonra ayrıca “boş ol” derse, hanımı boş olur. Ebussuûd Efendi’ye göre bu konuda Şafii mezhebinin farklı görüşü olmakla birlikte, İmam A’zam mezhebine göre “sonraki müncez vaki olur.” (Velî b. Yusuf, vr. 48b; *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 52a-52b, 52b-53a; *Mecmûa*, Esad Ef., 3727, vr. 46a.)

²³⁸ *Nimet-i İslâm*, II, 163; zamana ta’lik sahih olduğundan Mekke’ye girildiği gün talâk vaki olur.

²³⁹ *Düzdağ*, s. 45; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 120b; 241, vr. 67a; Ebussuûd Efendi’ye göre bir kişi hanımına bu sözü söylese, sözü söyledikten sonra aldığı her kadın üç talâk boş olur.

²⁴⁰ *Nimet-i İslâm*, II, 163; talâkın zamana bağlanması sahih olduğundan, sene başında talâk ifade eder.

²⁴¹ *Cerîde-i İlmîyye*, I/4, s. 163; I/6, s. 390; I/9, s. 539; I/12, s. 678; III/26, s. 626; V/50, s. 1573; bu tabir ile yapılan bir boşama bâin talak gerektirir.

²⁴² *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 76b; bu sözü söyleyen kişi, daha sonra hanımı ile cinsel ilişkide bulunursa, hanımı boş olur.

²⁴³ *Nimet-i İslâm*, II, 163; talâkın zamana bağlanması sahih olduğu için, bir kişinin hanımına böyle bir söz söylemesi hâlinde, ertesi gün fecrin doğuşu ile kadın kocasından boşanmış olur.

“Şart olsun”,²⁴⁴ “Şartım Var”,²⁴⁵ “Üç talâka şartlıyım”,²⁴⁶ ve “Yarınki gün benden boş ol”.²⁴⁷

“*Haberin iki tarafından birini muksemün bih ile takviyedir*” şeklinde tanımlanan yemin esas itibariyle Allah Teâlâ'nın isim veya sıfatı ile yapılır, ancak cezanın şarta ta'liki de yemin sayılmıştır.²⁴⁸ Kaynaklarda Türkçe talâk yemini olarak şunlar tespit edilebilmiştir: “*Benden izinsiz çıkmamalısın, çünkü ben talak üzerine yemin ettim*”. Zihnî Efendi talâkın kadına nispet edilmemiş olması sebebiyle bu sözle kadının boş olmayacağını ifade etmiştir.²⁴⁹ Yine “*üzerime*” kaydından dolayı geçersiz olan bir diğer tabir “*Küllemâ üzerime olsun*”dur.²⁵⁰ Ancak aynı tabirin geçmesine rağmen “*Talâka and olsun üzerime*”,²⁵¹ “*Yemîn-i talâk üzerime olsun*”²⁵² ve “*Talâk andı üzerime olsun*”²⁵³ tabirlerinin talâk ifade edeceği belirtilirken, “*Talak şartı üzerime olsun*”²⁵⁴ ve “*Talâk üzerime olsun*”²⁵⁵ tabirleri kinâyeye kabul edilmiştir. Bilmen bunlardan farklı olarak “*Talâk üzerine olsun*”²⁵⁶ tabirinin

²⁴⁴ *Cerîde-i İlmîyye*, I/3, s. 106; “Avradım boş olsun” manasına yaygın kullanıldığı yerde ric'î talâk ifade eder.

²⁴⁵ Velî b. Yusuf, vr. 49b; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 80a; Sultan Ahmet 95, vr. 53b; Bununla talâk şartım var demek istediye, niyetinin bu olduğunu ikrar etmesi hâlinde, ikrarı ile hanımı boş olur.

²⁴⁶ *Ebussuûd*, İsmihan Sultan, 241, vr. 80a-b; Bir kişiye arkadaşları “Gel şarap içelim” deseler, o da kurtulmak için, böyle bir şartı olmadığı hâlde “Şartlıyım, içemem” dedikten sonra, içse, Şeyhülislâm İbn Kemal'e göre kazâen hanımı boş olur.

²⁴⁷ *Nimet-i İslâm*, II, 163; “Yarımdan itibaren boş ol” tabiri ile aynı özellikte olup, aynı sonucu ifade eder.

²⁴⁸ *Nimet-i İslâm*, II, 198; bu tanım ta'liki de içermektedir.

²⁴⁹ *Nimet-i İslâm*, II, 141.

²⁵⁰ *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 77b; Sultan Ahmet 95, vr. 57b; Şeyhülislâm İbn Kemal ve *Ebussuûd*'a göre “üzerime olsun” demekle talâk vaki olmaz.

²⁵¹ *el- Es'adiyye*, 157/1, vr. 33a; “Şu işi yaparsam talaka and olsun üzerime” dese ve o işi yapsa, talâk vaki olur.

²⁵² *el- Es'adiyye*, 157/2, vr. 4b; bir kişi hanımına “Falan işi yaparsan, yemîn-i talâk üzerime olsun” dese, hanımı da o işi yaparsa, talâk vaki olur.

²⁵³ *Ebussuûd*, İsmihan Sultan, 241, vr. 77b-78a; Sultan Ahmet 95, vr. 57b, 73a-b; *İnanır*, s. 72; “Talâk andı üzerime olsun” şeklinde bir ta'lik yapılır da, şart gerçekleşirse ric'î talâk meydana gelir.

²⁵⁴ *Minkarizâde*, vr. 27a; ²⁵⁴ *el-Bursevî*, vr. 33b; kinayedir, niyet ya da teârûf ile talâk ifade eder.

²⁵⁵ Kemalpaşazâde, vr. 34a; *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 57b; *Ali Efendi*, s. 104; *Cerîde-i İlmîyye*, III/25, s. 578; *Hukûk-i İslâmiye*, II, 186; kinayedir, “avradım boş olsun” manasında yaygın kullanımı varsa, talâk ifade eder. İbn Kemal ve Bilmen'e göre bu, ric'î talaktır.

²⁵⁶ *Hukuki İslâmiye*, II, 186; Bilmen'e göre kinâyedir, niyet edilince ric'î talâk ifade eder.

ric'î talâkı gerektireceğini söylemiştir. “*Ben talâka yeminliyim*”²⁵⁷ ve “*Talâk-ı selâseye yemin eyledim*”²⁵⁸ tabiri yemin kabul edilmiş, “*Talâk andı olsun*”²⁵⁹ ise geçersiz bir söz olarak değerlendirilmiştir. Talâk yeminlerinde sıkça kullanılan “*üzerime olsun*” tabiri hakkında Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi bir fetvâsında, erkeğin kendisine nispet etmesi hâlinde bir hüküm ifade etmeyeceğini söylerken,²⁶⁰ diğer bir fetvasına göre o toplumun örf-i âmlarında boşama manasına geliyorsa, şartın tahakkuku hâlinde hanımı boş olur demiştir.²⁶¹

F-Tefvîz Tabirleri

“*Talâkı zevce temlik*” olarak tarif edilen tefviz, “*Boşama hakkını sana verdim, istersen benden boşan*” şeklinde “*boşama*” tabiri ile verilmiş ise ric'î talâk, “*Kendini ihtiyâr et*”, “*Senin işin senin elinde*” gibi kinâî tabirler ile yapılırsa bâin talâk ifade eder. Belirli bir zamanla sınırlandırılmayan tefviz meclis ile sınırlı, “*Ne zaman istersen*” gibi bir genelleme ile verilen tefvîz ise hayatının sonuna kadar geçerlidir.²⁶² Türkçe kaynaklarda tefviz için zaman ile mukayyed olmayan tefviz için, “*Sen ne zaman istersen, o zaman benden boşsun*”²⁶³ tabiri kullanılırken, meclis ile mukayyed olan tefviz için “*Senin işin kendi elindedir*”²⁶⁴ “*İraden elindedir*” veya “*İraden elinde olsun*” gibi tabirler kullanılmıştır. Ancak bu son iki tabirde bir ittifakın sağlanamadığı da görülmektedir. Nitekim Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, Menteşizâde Abdurrahim Efendi ve Çatalcalı Ali Efendi kinâyeye olup olmadığına temas etmeksizin her iki tabiri meclis ile mukayyed tefviz sayarken,²⁶⁵ Şeyhülislâm Esad Efendi bunların kinâyeye olduklarını, dolayısıyla talâk niyet edilmiş ise

²⁵⁷ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 39a; Bir kişi birisine “Şunu yap” dese, o kişi de “Ben talâka yeminliyim, yapamam” dese, ancak sonradan o işi yapsa, gerçekte yemini yoksa diyâneten talâk sayılmaz.

²⁵⁸ *el-Bursevî*, vr. 34a: Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahya Efendi'ye göre, bu tür bir tabire ta'lik yapıldığında, şartın tahakkuku hâlinde talâk meydana gelir.

²⁵⁹ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 32a; bir kişi hanımına “Eve girersen talâk andı olsun” dese hanımı da girse, bu söz ile talâk gerçekleşmez.

²⁶⁰ *Minkarizâde*, vr. 27a.

²⁶¹ *Minkarizâde*, vr. 28a, 29a.

²⁶² *Nimet-i İslâm*, II, 160.

²⁶³ *Nimet-i İslâm*, II, 162; meşîet ilaveli tefviz türündendir, kadın ne zaman isterse o zaman boşar.

²⁶⁴ *Nimet-i İslâm*, II, 145; Arapça'daki امرك بيدك tabirinin Türkçe karşılığıdır, tefviz ifade eder.

²⁶⁵ Velî b. Yusuf, vr. 61a; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 131a; 241, vr. 87b; Sultan Ahmet 95, vr. 63b; *Ali Efendi*, s. 95; *Abdurrahim*, I, s. 227: *Abdurrahim*, I, s. 226-227; *Feyziyye*, s. 76.

meclis ile mukayyed bir tefviz olacağını söylemiştir.²⁶⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi boşama konusunda yaygın olarak kullanıldığı (müteâraf) yerlerde sarîh tabir sayılıp, niyet edilmese de talâk ifade edeceğini söylerken,²⁶⁷ Mehmet Zihni Efendi'ye göre talâkın meydana gelmesi bakımından Türkçe'de kullanılan "*iraden elindedir*" sözü Arapça'daki "امرک بیدک" manasında olmayıp, Türkçe'de boşamada yaygın olması sebebiyle "*tencîz*" ifâde edeceğini, boşamayı şarta bağlamayıp hemen meydana gelmesine sebep olacağını söylemiştir.²⁶⁸ Şeyhülislâm Mustafa Hayri²⁶⁹ ve Fetvâhâne-i Âlî Baş Müsevvidi Mehmed Esad Efendi'ye göre²⁷⁰ bir kadının kocasına "*Beni tatlîk eyle*" sözüne, kocasının "*Altı ay tamamına değin gelmezsem irâdetin elinde olsun*" dese ve gelmese, kadın bâin talâk boş (mübâne) olur.

G-Sövgü ve Elfâz-ı Küfür

İslâm akâid kaynaklarında yerleşik anlayışa göre irtidat, haramı helal saymak, haramları basite alma, İslâm ve İslâm ile ilgili olan şeyleri alaya alma²⁷¹ ile gerçekleşir; nikâhın devamına mani olan bir sebep olduğundan, nikâhı sonlandırır ve hukuken nikâhın fesih sebebi sayılır.²⁷² Fetvâlarda irtidâdı gerektiren sözler olarak şu ifadeler geçmektedir: "*Ben şeriat bilmem*", "*Dinini imanını si....fahişesi*". Birinci meselede Menteşîzâde Abdurrahim Efendi doğrudan,²⁷³ ikinci meselede ise Esad Efendi ve Seyyid Feyzullah Efendi küfrü gerektirdiğine vurgu yaparak bâin talâk gerektirdiğini ifade etmişlerdir.²⁷⁴ "*Dinim kâfirin Olsun*" şeklindeki bir ifade için İbn Kemal, "*Kâfir İslâm'a gelsin*" manasında kullanılmış ise, şartın tahakkuku hâlinde talâk vaki olmaz²⁷⁵ derken, bir diğer meselede, "*Mekke-i Şerîfe'ye taş atmış olayım*" ifadesinin irtidat, dolayısıyla talâk gerektirmediğini belirtmiş, "*Atmışlardan*

²⁶⁶ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 39a.

²⁶⁷ *Behce*, s. 82.

²⁶⁸ *Nimet-i İslâm*, II, 145, 2 nolu dipnot.

²⁶⁹ *Ceride-i İlmîyye*, I/5, s. 198; II/15, 100; II/20, 338.

²⁷⁰ *Ceride-i İlmîyye*, V/49, 1526.

²⁷¹ Taftâzânî, *Şerhu'l-akâid*, s. 106-107.

²⁷² Ebu Zehre, Muhammed, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts., s. 278.

²⁷³ *Abdurrahim*, I, s. 226.

²⁷⁴ *el-Es'adiyye*, 157/1, vr. 38a; *Feyziyye*, s. 75; *Netîce*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 24b.

²⁷⁵ *Ebussuûd*, İsmihan Sultan, 241, vr. 269b.

olayım” ifadesi için “*kâfirlerden olayım*” manasına geldiği için, bu tabire bağlı yapılan ta’lîk ile talâkın vaki olacağı ifade etmiştir.²⁷⁶

H-Sayılar

Talâkta sayı, hür kadınlar için üç, cariyeler için ikidir. Bundan dolayı üçten ziyade yapılan talaklar ile üç talâk meydana gelir, geriye kalan sayılar lağv olur.²⁷⁷ Fetvâların da buna göre verildiği görülmektedir ki tespit edilebilenler şöyledir:

Benden bin talâk boş ol: Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi ve Zekeriyazâde Yahya Efendi’ye göre, bir kişi bu kelime ile ta’lîk yapacak olsa, hanımı üç talâk boş olur.²⁷⁸ **Beş defa boş ol:** Şeyhülislâm Ali Efendi²⁷⁹ ve Kasım el-Benderî’ye göre bu söz ile üç talak vaki olur.²⁸⁰ **Bir talâk ile mi boşadın, üç talâk ile mi?:1, 2, 3, 4, 5:** Kasım el-Benderî’ye göre, hanımını boşayan birisine “*Bir talâk ile mi, boşadın üç talâk ile mi?*” diye sorulduğunda, “*Bir, iki, üç, dört, beş*” dese, üç talâk vaki olur.²⁸¹ Cerîde-i İlmîyye’de de bu yönde görüş belirtilmiştir.²⁸² **Dokuz talâk şart olsun:** Şeyhülislâm Hayrettin Ürgüplü’ye göre bir kişi böyle bir tabir ile bir konuda şart koşup ta, şart gerçekleşirse hanımı üç talak boş olur.²⁸³ **İstersen üç talâk yüzbin:** Bir kişi hanımını bâin talâk boşayıp, sonra da hanımı evden giderken “*istersen üç talâk yüzbin*” dese, Ebussuûd Efendi’ye göre, talâka niyet etmese bile üç talâk boş olur. Çünkü bu ifade niyete muhtaç değildir.²⁸⁴ **Üçten dokuza şart olsun:** Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi’ye (1867-1921) göre bir kişi hamına “... yaparsan üçten dokuza şart olsun” dese, “şart olsun” tabirinin “avradım boş olsun” manasına yaygın kullanıldığı yerde üç talâk ifade eder.²⁸⁵

İçerisinde sayı belirtilen kimi talâk tabirleri de vardır ki, tabir olarak geçersiz olup, hüküm ifade etmez. Bunlardan birisi de “**Bir talâk değil, bin talâk**” sözüdür. Nitekim Şeyhülislâm İbn Kemâl’e göre bir kişi hanımına

²⁷⁶ *Düzdağ*, s. 116, *Ebussuud*, İsmihan Sultan, 241, vr. 75b; 216, vr. 129b; 241, vr. 75b; Sultan Ahmet 95, vr. 76a.

²⁷⁷ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 202.

²⁷⁸ *Fetâvâ*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 23b.

²⁷⁹ *Ali Efendi*, s. 89.

²⁸⁰ *el-Vâkı’atü’l-kebîre*, vr., 45a.

²⁸¹ *el-Vâkıatü’l-kebîre*, vr. 48a.

²⁸² *Cerîde-i İlmîye*, III/33, s. 929.

²⁸³ *el-Ferâidü’l-behiyye*, vr. 33a.

²⁸⁴ Velî b. Yusuf, vr. 45a; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 216, vr. 120b-121a; 241, vr. 73a; Sultan Ahmet 95, vr. 48b.

²⁸⁵ *Cerîde-i İlmîye*, I/9, s 538; II/20, s. 338.

“Benim iznimle yahut benim izinsiz evinden dışarı çıkarsam bir talâk değil, bin talâk” dese, ancak “olsun” demese, kadın da çıksa, bundan talâk vaki olmaz.²⁸⁶

Arapça’daki “gâye-mugayyâ” tartışmalarının Türkçe tabirlerde de geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim Ömer Nasuhi Bilmen’e öre “**Birden üçe dek boş ol**” ancak iki talâk-ı ric’î gerektirir.²⁸⁷ Buna göre tabirdeki “dek” kelimesinde muğayyâ gayeye dahil edilmemiştir.

I-İstisnâ İçerikli Tabirler

Bir fıkıh tabiri olarak İstisnâ “*Bir şeyi ‘inşallah’ gibi kelimelerle Allah’ın dilemesine havale etmek*” ve “*Sözün arkasından –talâk, yemin gibi tasarruflar sırasında- ‘inşallah’ diye meşîet-i ilâhîye atıfta bulunma*”²⁸⁸ olarak tarif edilmiş, tabirlerin Arapça olması hâlinde manasının bilinmesinin şart olmayıp, sesli ve cümleye bitişik olarak söylenmesinin şart olduğuna da dikkat çekilmiştir.²⁸⁹ Fetvâ mecmualarında “*Boş ol inşallah*”,²⁹⁰ “*Boş olsun mu?:Olsun inşallah*”²⁹¹ tabirlerine yer verilmiş, her iki tabirde de müftüler kendisi duyacak kadar sesli ve sözüne bitişik olması şartı ile istisnanın talâkı iptal edeceğine dikkat çekmişlerdir. Ebussuûd Efendi ayrıca, bir kişi “*Inşallah avradım boş olsun*” dese ancak “*inşallah*”ın manasını bilmeseyse, diğer iki şarta uygun söylemişse istisnâsı sahih olur, hanımı boş olmaz, çünkü boşama hususunda “*inşallah*” kelimesinin manasını bilmek şart değildir²⁹² demiştir.

J-Türkçe Kelimelerin Manaları

Konu Türkçe talâk tabirleri olunca, Türk dilinde kullanılan boşama kelimelerinin mana ve muhtevâları da ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu hususta yapılan tespitlerin başlıcaları şunlardır:

“*Bu beldede olursam, avradım üç talâk boş olsun*” cümlesindeki “**olursam**” kelimesi Şeyhülislâm İbn Kemal’e göre “*ikamet etmek*” olup, geçici uğramalar ile talâk vaki olmaz.²⁹³ “Falan gün bu beldeden çıkmazsam,

²⁸⁶ İnanır, s. 72.

²⁸⁷ Hukuk-i İslâmiye, II, 186.

²⁸⁸ Nimet-i İslâm, II, 187.

²⁸⁹ Nimet-i İslâm, II, 188.

²⁹⁰ Ali Efendi, s. 87.

²⁹¹ Ali Efendi, s. 97.

²⁹² Düzdağ, s. 44; Velî b. Yusuf, vr. 51b; Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 83b-84a; Sultan Ahmet 95, vr. 56b.

²⁹³ Kemalpaşazâde, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Naci, 044, vr. 33b.

avradım üç talâk boş olsun” cümlesindeki **“çıkamazsam”** İbn Kemal’e göre **“tavattun etmek”** yani bir başka yeri **“ikâmetgâh etmek”** tir. Dolayısıyla geçici kullanımlar talâk gerektirmez.²⁹⁴ **“Eğer seninle er-avrat olursam benden üç talâk boş ol”** cümlesindeki **“Er avrat olursam”** tabiri yine İbn Kemal’e göre **“cimâ”** manasındadır. Dolayısıyla bu sözü söyleyen kişinin hanımı ile cimâ etmesi hâlinde şart tahakkuk edeceğinden hanımının boş olacağını söylemiştir.²⁹⁵ **“Evime ben getirmeyeyim”** cümlesindeki **“getirmeyeyim”** tabiri İbn Kemal’e göre gelene mani olmamayı da içerir. Kadın gelse, kocası engellemese buna bağlı koşulan şart tahakkuk edeceğinden kadın boş olur.²⁹⁶ **“Yarın Bağdat’a gitmezsem avradım boş olsun”** cümlesindeki **“gitmek”** kelimesi Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi’ye göre bir maniden dolayı gidememeyi de kapsar. Dolayısıyla bir kişi bu sözü söylese, sonra da hapis ve tutuklanma gibi bir sebeple gidemezse, hanımı boş olur.²⁹⁷ İbn Kemal’e göre **“Her avret kim çiftlenürüm üç talâk boş olsun, minba’d falan işi işlersem”** cümlesindeki **“çiftlenirim”** geniş zaman kipidir, geçmişi kapsamaz.²⁹⁸ Türkçe’deki **“her”** kelimesi Mehmed Zihnî Efendi’ye göre Arapça’daki **“كلما”** kelimesi gibi umûm-i esmâ için olup, umûm-i ef’âl için olmadığından, bu sözü kullanan bir kişinin her evlendiği kadın birer defa boş olmakla birlikte, kadının ikinci nikâhına talâk sirayet etmez.²⁹⁹ Zihnî Efendi’nin **“küllemâ”** **“كلما”** kelimesi hakkındaki bir diğer açıklaması şöyledir: **“Bu tabir kapsamlılık ifade ettiğinden, geçerliliği üç talâka kadardır. Bir kişi hanımına ‘sen her ne zaman falan işi yaparsan benden boş ol’ dese, kadın o işi yaparak üç talâk boş olsa, ikinci bir evlilikten sonra bu sözü söyleyen kişiyle tekrar bir evlilik yapsa, ‘küllemâ’ kelimesi ile söylenen bu söz ikinci evliliği etkilemiş olmaz. İkinci evlilik ile kadın boş olmuş olmaz. Ancak ‘Her ne zaman seni tezevvüc edersem sen boş ol’ cümlesi bundan farklıdır. Kişi böyle bir sözü söylediği bir kadın ile ne zaman evlense, kadın ondan boş olur.”**³⁰⁰ **“Her kim şu sözü söyler ya da şu işi yaparsa hanımı boş olsun”** cümlesindeki **“Her kim”** tabiri sözü söyleye kişiyi de kapsar. Dolayısıyla bu şekilde şart koşan kişi o sözü kendisi söyler ya da o işi kendisi yaparsa, kendi hanımı boş olur.³⁰¹ **“Nerde istersen benden**

²⁹⁴ *Kemalpaşazâde*, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Naci, 44, vr. 33b.

²⁹⁵ *Ebussuûd*, İsmihan Sultan, 216, vr. 130a; 241, vr. 65a.

²⁹⁶ *İnanır*, s. 71.

²⁹⁷ *Minkarizâde*, vr. 25b.

²⁹⁸ *İnanır*, s. 71.

²⁹⁹ *Nimet-i İslâm*, II, 167, dipnot.

³⁰⁰ *Nimet-i İslâm*, II, 170.

³⁰¹ *Nimet-i İslâm*, II, 174; ayrıca bkz: *Behce*, s. 86.

boşsun” cümlesindeki “**Nerde**” kelimesi Mehmet Zihnî Efendi’nin detaylı açıklamasından anlaşıldığı kadarıyla mekan değil “*eğer istersen*” manasındadır.³⁰²

“**İrâden elinde olsun**” veya “**iraden senin olsun**” gibi tabirlerin Türk dilinde sarîh olup olmadığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır ki, bunlara önceden temas edilmişti. Talâk fikhî açısından Türkçe’de ne manaya geldiği tartışmalı olan bir diğer tabir “**Terk ettim**” sözüdür. Aslı itibarıyla Arapça olan kelime Türkçe’de de bu şekliyle yaygın olarak kullanılmaktadır. Talâk açısından ne ifade ettiği hususu tartışma konusu olmuş olacak ki, şeyhülislâmlıkta konu üzerine çalışılmış ve tartışmaları sonlandırmaya yönelik bir fetvâ yayınlanmıştır: Bu fetvaya göre: “*Terkettim*” ve “*bıraktım*” lafızları sarîhdir, niyete muhtaç değildir. “*Zeyd zevcesi Hind’e seni terk ettim demesi talak-ı ric’îdir*” deyu fetvâhaneden 7 Receb fi 323 tarihinde cevap verilmiştir. “*Terk ettim lafzı sırf talak-ı mer’ede müsta’mel olmayıp “terk-i diyar ettim” gibi sair mahallerde dahi müsta’mel olduğundan mer’eye izafetle talakda istimal olduğu vakıta niyete muhtaç olmakla hâl-i gazab gibi karâin bulunduğu hâlde ‘terk’ lafzıyla vaki olan, ‘bıraktım’ lafzıyla vaki olan gibi bairdir.* El-Hâsıl bu terk 21 Muharrem sene 308 lafz-ı بهشم ترا gibi Fetvâhâne-i âlîyeden cevap verildi. Fi 1 Ağustos 327 fi 30 Cüma 319.³⁰³ Benzer bir yorumu dile getiren Zihni Efendi’ye göre, Türkçe’de boşama manasında kullandığı ve bu hususta örf olduğu için, sarîh talâk sayılır; niyete bakılmaksızın bâin talâk gerektirir.³⁰⁴ Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi bir fetvâsında, “*Seni terk ettim*” tabirinin boşama manasında yaygın kullanılan yerlerde bir kişi hanımına üç defa “*Ben seni terk ettim*” dese hanımı üç talak boş olur³⁰⁵ derken, bir diğer fetvâsında “*mübâne (bâin talâk)*” boş olacağını ifade etmiştir.³⁰⁶ Baş Müsevvid Ahmed Esad Efendi de bu yönde fetvâ vermişken,³⁰⁷ Bilmen’e göre kinâyedir, niyet edilince bâin talâk ifade eder.³⁰⁸

K-Arapça Tabirler

³⁰² *Nimet-i İslâm*, II, 163.

³⁰³ *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*, s. 96, kenar kayıt.

³⁰⁴ *Nimet-i İslâm*, II, 144; ifade şöyledir: “*‘Bırmak’ ve ‘Terk etmek’ lafızları ise ma’nâ-yı talâkta müteâraf olduğundan bilâ niyet mücib-i talâk-ı bâindir.*”

³⁰⁵ *Cerîde-i İlmîyye*, I/9, s. 539.

³⁰⁶ *Cerîde-i İlmîyye*, I/12, 678; II/21, s. 386.

³⁰⁷ *Cerîde-i İlmîyye*, V/48, s. 1480.

³⁰⁸ *Hukûk-i İslâmiye*, II, 187.

Fıkıh dilinin temelde Arapça olmasından kaynaklanmış olmalı ki, Arapça eserlerde geçen kimi tabirler toplumun diline de yerleşmiş, sonra da bunların yarı Arapça yarı Türkçe söylenişlerinin talâk fıkıhı açısından ne ifade ettiği müftülere sorulmuş, müftüler de bu tabirler hakkında muhtelif yorumlar yapmışlardır: Örneğin Ebussuûd Efendi'ye göre, bir kişi **“Küllemâ-i şer'iyyenin mefhumu üzerine olsun / Küllemâ-i şer'iyye üzerine olsun / Küllemâ Tezevvektü imrâeten fehiye tâlikun mefhumu üzerime olsun”** tabirlerinin manasını bilerek söylerse talâk vaki olur.³⁰⁹ Şeyhülislâm Esad Efendi'ye göre bir kişi hanımına *“falan işi yaparsan küllemâ-i şer'iyyenin mefhumu üzerine olsun mu?”* diye sorsa, o da *“olsun”* dese ve o işi yapsa, boş olur.³¹⁰ Böyle bir sözün ne manaya geldiğini bilmeyen bir kişi *“olsun”* dese ve o işi işlese kelam lağv olur, hüküm ifade etmez.³¹¹ Şeyhülislâm İbn Kemâle göre bu tabir talâk gerektirmez, çünkü *“elfaz-ı mühmele”* dendir, bir mana ifade etmez.³¹² **“Küllemâ tezevvektüki fe enti tâlik”**: Bir kişi evli olmadığı bir kadına, bu sözü söylese, sonra da onunla evlense Ebussuûd Efendi'ye gör, böyle bir kadın ile evlenir evlenmez bâin talâk vaki olur.³¹³ **“Mefhûm-i küllemâ üzerime olsun”**: Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi ve Şeyhülislâm Seyyid Fezullah Efendi'ye göre bu tabir kullanıldığı bölgede *“avradım boş olsun”* manasında yaygın ise, buna istinaden yapılan ta'likler tahakkuk ettiğinde talâk vaki olur.³¹⁴ Fezullah Efendi fetvâlarının mürettibi, bu fetvâyı, Bedreddin-i Simâvî'nin *“Rum diyârında 'şöyle şöyle yaparsa küllemâ olsun / küllemâ-yı şer'iyye olsun' şeklinde yapılan ta'likler yemin sayılmalıdır, çünkü bu tabir onlar arasında yemin manasında olarak yaygındır”* görüşüne dayandırmıştır.³¹⁵

SONUÇ

Bu araştırmada Osmanlı Türkçe'sinde 280 civarında boşama tabiri tespit edilmiştir. Bazı tabirlerin benzer şekillerde ifade edilmiş olmaları sayıyı azaltacağı gibi, araştırmının daha derinleştirilmesi hâlinde sayının daha da artacağı muhakkaktır.

³⁰⁹ *Düzdağ*, s., 43; *Ebussuûd*, Sultan Ahmet 95, vr. 57a; İsmihan Sultân, 241, vr. 77b; Velî b. Yusuf, vr. 52a.

³¹⁰ *el- Es'adiyye*, 157/1, vr. 33a.

³¹¹ *el- Es'adiyye*, 157/1, vr. 35b.

³¹² Velî b. Yusuf, vr. 52a; *Ebussuûd*, İsmihan Sultan, 241, vr. 77a; Sultan Ahmet 95, vr. 57b.

³¹³ Velî b. Yusuf, a.g.e., vr. 52a; *Ebussuûd*, İsmihan Sultân, 241, vr. 77a; Sultan Ahmet 95, vr. 57a.

³¹⁴ *Ali Efendi*, s. 104; *Feyziyye*, s. 87.

³¹⁵ *Feyziyye*, s. 87.

Farklı müftülerin, kimi tabirlerin sarîh ya da kinaye olmaları gibi konularda ittifak etmeleri, kelimelerin farklı dönemlerde aynı manada kullanıldıklarını göstermektedir. Sarîh-kinâye-lağv, zihâr-îlâ-liân bağlantılı konulardaki yorum farklılıkların ise boşamada kullanılan kelime kalıplarının sözlük ya da zaman bakımından yorumu, Arapça'daki karşılığı, sözlük mana ile örfî mananın çakışması, kimi konulardaki mezhep içi tartışmalar ve bunların içinden müftâ bih'in tercihi problemi gibi hususlardan kaynaklandığı görülmüştür.

Türkçe tabir ve kelimelerin yorumu Osmanlı fakih ve müftülerini en çok meşgul eden konuların başında gelmektedir. Türkçe kelimelerin yorumunda, Türk dili ve kültürü temel belirleyici olmakla birlikte, belirtilen nas ve Arapça kullanıma mukayese yoluna gidildiği de görülmüştür. Sarîh ve kinâyelerin tespitinde “*Teârûf (toplum içindeki yaygın kullanım)*” kuralına sıkça vurgu yapılmakla birlikte, Osmanlı coğrafyasındaki dil ve kültür farklılıkları bu tür tabirlerin tespitinde derin tartışmalara sebep olmuştur. Bu da göstermektedir ki, talâk gibi aile hukukunun temel konusunun iyi anlaşılıp, doğru yorumlanabilmesi sağlıklı ve zengin sözlük çalışmaları ile mümkün olacaktır. Bu, Osmanlı fıkıh tarihi açısından geçerli olduğu gibi, günümüz fıkıh problemleri için de geçerlidir.

KAYNAKÇA

Asım Efendi, *Kamus*, Baskı yeri yok, 1305, III, 935.

Atâullah Mehmet Efendi, *Mecmûa-i Atâiyye*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 88.

Aydın, Ahmet, Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin Fikhî Görüşleri ve Fetvâları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Benderî, Kasım, *el-Vâkıatü'l-kebîre el-Girîdiyye*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 162.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiye ve İstîlâhâtı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985.

el-Bursevî, Mehmet b. Abdülhalim, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1087.

Cebeci, İsmail, *Ceride-i İlmîyye Fetvâları*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.

Ceride-i İlmîyye, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1914-1921.

Düzdağ, Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16 Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972.

Ebu Zehre, Muhammed, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.

Edirnevî, Ahmed Efendi, *Ecvibetü'l-kânia*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 176.

el-İsbîcâbî, Bahaüddin Muhammed b. Ahmed, *Zâdü'l-fukahâ Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, (thk: İd b. Muhammed b. Hamded-Devserî), Basılmamış Doktora Tezi, Câmiatü Ümmi'l-kurâ, Külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâtî'l-İslâmiye, 2014.

Fetâvâ Kemalpaşazâde, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Naci, 044; Süleymaniye Kütüphanesi, Dâru'l-Mesnevî, 118; Hacı Mahmut Efendi, 1224.

Fetâvâ, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 937, vr. 22b.

Fetâvâ'l-Es'adiyye, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 157.

Fetâvâ-yı Abdurrahim, Daru't-tibâ'ati'l-Âmire, İstanbul, 1243.

Fetâvâ-yı Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241; Sultan Ahmet 95.

Fetâvâ-yı Feyziyye maa'n-nukûl, Dâru't-itbâati'l-Âmire, İstanbul, 1266.

el-Haddâd, Ebubekir b. Ali b. Muhammed, *el-Cevheretü'n-neyyire alâ Muhtasar el-Kudûrî*, Meketebü'l-Hâkâniyye, Miltân (?), Pakistan, ts., II, 99.

el-Halebî, İbrahim *Mülteka'l-ebhur*, Matbaa-i Osmaniye, Derseâdet, 1309.

el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, thk: Abdülmün'im Halil İbrahim, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2002.

İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Dâru'l-kütübi'l-Arabiyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1333.

İnanır, Ahmed, *Şeyhülislâm İbn Kemâl'in Fetvaları Işığında Kanunî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, OSAV, İstanbul, 2011.

el-İsbîcâbî, Bahaüddin Muhammed b. Ahmed, *Zâdü'l-fukahâ Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, (thk: İd b. Muhammed b. Hamded-Devserî), Basılmamış Doktora Tezi, Câmiatü Ümmi'l-kurâ, Külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâtî'l-İslâmiye, 2014.

el-Kâkî, Kivâmüddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, *Mi'râcü'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1974.

el-Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, (thk: Ali Muhammed İvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut, 2003/1424.

el-Kefevî, Salih b. Ahmed, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, İst., 1305.

el-Aynî, Mehmet Fikhî, *Behcetü'l-fetâvâ*, Dâru't-tibâ'atî'l-âmire, İstanbul, 1266.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâsi, *Fethü'l-Kadir*, (nşr: AbdürrazzâkGâlib el-Mehdî), Beyrut, 2003.

el-Kudûrî, el-Muhtasar, thk: Kamil Muhammed Muhammed Uvayda, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1997.

Mecmûa, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 3727.

Memduhoğlu, Adnan; "İlmihâl Edebiyatının Tarih Serencâmı", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 20, sayı 66 (Bahar 2016), s. 21-49.

Mevkûfâtî Mehmet Efendi, *Şerhu'l-Mevkûfâtî*, Baskı yeri yok, 1302.

el-Mevsilî *el-İhtiyar li ta'lîl'l-muhtâr*, thk: Şuayb el-Arnâvûd vd., Darü'r-Risâle el-Allâmiye, Dimaşk, 2009.

el-Meydânî, Abdülgani el-Guneymî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, (thk: Beşşâr Bekr Arâbî), Dimaşk, ts.

Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul, 1308.

en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Kenzü'd-dekâik*, Mektebetü'l-Büşrâ, Karaçi, 2010.

el-Gedûsî Hafız Mehmed b. Ahmed b. Şeyh Mustafa, *Netîcetü'l-fetâvâ*. İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 337; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1074, vr. 25b.

Pîr Mehmet Efendi, *Fetâvâ-yı Üskûbî*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 238.

es-Sâkızî, Sadık Muhammed b. Ali, *Surratü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 314.

es-Semerkindî, Ebulleys Nasr b. Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ'n-nevâzil*, (thk: es-Seyyid Yusuf Ahmed), Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1425/2004.

es-Semerkindî, Muhammed b. Yusuf, *el-Fıkhü'n-nâfi'*, (thk: İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Abbûr), Mektebetü'l-abîkân, Riyad, 2000.

es-Serahsî, Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Sûret-i Fetvâ Kemalpaşazâde, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Naci, 44.

Süleyman b. Velî, *Dürer ve Gurer Tercümesi*, İstanbul, 1292.

Şeyhîzâde, Damad Efendi, *Mecmau'l-ehur*, (nşr: Halil İmran el-Mansûr), Dârü'l-katabi'l-ilmîyye, Beyrut, 1998.

Şürünbilâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Ali, *Haşiye*, (Dürer kenarında), İstanbul, 1308.

Taftâzânî, *Şerhu'l-akâidi'n-Nesefiyye*, (thk: Ahmed Hicâzî es-Sekâ), Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1408/1988.

Velî b. Yusuf, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 178.

Yakovalı Hacı Ali el-Murtaza b. Zübeyr, *İlaveli Mecmua-i cedide*, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Matbaası, 1326-1329.